

Vilniaus universitetas
Teisės fakultetas
Baudžiamosios justicijos katedra

Magistrinis darbas

Atsakomybę lengvinančios aplinkybės ir jų reikšmė baudsmės skyrimui

Parengė:

Vientisųjų dieninių studijų formos

V kurso

Baudžiamosios justicijos teisės šakos

Studentė

Megana Margytė

Vadovė:

Lekt. dr. A. Vosyliūtė

Recenzentas:

Asist. M. Aidukas

Vilnius

2011

Turinys

1. Įžanga.....	3
2. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių samprata	6
2.1. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąvoka, rūšys ir atribojimas nuo privilegijuojančio požymio.....	6
2.2. Istorinis aspektas	9
2.3. Palyginimas su atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis, numatytomis Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse.....	14
2.4. Palyginimas su kitų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose numatytomis atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis	17
3. LR BK numatytų baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinys, jų aiškinimas teismų praktikoje.....	22
3.1. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios objektyviuosius nusikalstamos veikos požymius.....	22
3.2. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios nusikalstamos veikos subjektą.....	26
3.3. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios ir nusikalstamą veiką ir kaltininko asmenybę	36
3.4. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, nenumatytos LR BK	41
4. Atsakomybę lengvinančių aplinkybių įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmės skyrimui	44
5. Išvados	53
6. Summary.....	55
7. Naudota literatūra	56
10. PRIEDAI	58

1. Įžanga

Nagrinėjamos temos aktualumas. Darbe nagrinėjamas baudžiamosios teisės institutas – atsakomybę lengvinančios aplinkybės - išsiskiria iš didžiosios dalies baudžiamosios teisės institutų savo pobūdžiu ir paskirtimi. Doc. dr. Romualdas Drakšas savo monografijoje¹ nurodo, jog vienas pagrindinių ir visuotinai pripažintų baudžiamosios teisės principų yra atsakomybės neišvengiamumo principas. Antra vertus, kaip pabrėžia prof. V. Piesliakas², „Teisingumo principo įgyvendinimas yra viena iš bausmės paskirčių. Tai įtvirtina Baudžiamojo kodekso 41 straipsnis, nustatantis bausmės paskirtį (tikslus). Be teisingumo, viena iš bausmės paskirčių (ir jos esmė) yra nubaudimas, taigi bausmės teisingumas pasiekiamas per teisingą nubaudimą. Teisingumo vykdymas yra pagrindinė teismo funkcija. Tačiau teisingo nubaudimo sąlyga yra teismo galimybė paskirti teisingą bausmę. O tai savo ruožtu susiję su teismo galimybe tinkamai individualizuoti bausmę, o jei kalbėtume plačiau – tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę, nes baudžiamoji atsakomybė – tai ne vien bausmė“. Taigi, magistrinio darbo tyrimo objektas yra elementas, skirtas įgyvendinti vieną iš įstatymų leidėjo nustatytų bausmės paskirčių – teisingą nubaudimą individualizuojant bausmę.

Atkreiptinas dėmesys, jog baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių instituto analizė yra itin aktuali visuomenei, kuri pastaraisiais metais parodė didelį nepakantumą asmenims, traukiamiems baudžiamojon atsakomybėn, už tam tikras nusikalstamas veikas, pasireiškiantį kategoriškai formuluojamomis išvadomis, realiai neatsižvelgiant į papildomus, galimai nusikalstamos veikos ir jos padarymu kaltinamo asmens pavojingumą mažinančius, veiksnius.

Taip pat išsami šio instituto lyginamoji ir turinio analizė svarbi ir teisės mokslui bei praktikai, kadangi šis institutas nagrinėjamas ir taikomas didelėje dalyje baudžiamųjų bylų. Rengiant šį magistrinį darbą, siekiant nustatyti instituto nagrinėjimo ir taikymo baudžiamosiose bylose dažnumą, buvo išnagrinėti 80 apygardos teismų nuosprendžių baudžiamosiose bylose, priimtų 2011 metais. Atlikta analizė leidžia teigti, kad apytiksliai 25 proc. baudžiamųjų bylų atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvo nagrinėtos, o iš jų net 85 proc. bylų atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvo konstatuotos ir į jas atsižvelgta skiriant bausmę. Paminėtina ir tai, kad teismų praktikos paieškos sistemoje www.infolex.lt, įvedus paieškos kriterijus „apygardų teismai, baudžiamosios bylos, paminėtas teisės aktas – 2000 m. baudžiamasis kodeksas 59 straipsnis“, sistema pateikia net 661 (iš viso – 2788) nuosprendį baudžiamosiose bylose. Suvedus analogiškus kriterijus ieškant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylų, sistema pateikia 544 nutartis (iš viso – 6516), kuriose minimas magistrinio darbo objektas.

¹ Drakšas R. „Bausmė: bendrosios teorinės problemos“. Monografija.

² Piesliakas V. „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“. JURISPRUDENCIJA. Mokslo darbai. 2008 11(113); 7–15

Darbo tyrimo tikslai. Pagrindinis šio magistrinio darbo tikslas – atskleisti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau - LR BK) numatytą baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinį, šio instituto aiškinimą baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje, identifikuoti teorijos ir praktikos neatitikimus ir pagrindines kylančias problemas. Magistrinio darbo tikslas yra ir atsakomybę lengvinančių aplinkybių instituto reikšmės bausmės skyrimui išsamus ištyrimas ir aprašymas bei pagrindinių kylančių problemų analizė. Taip pat šiame darbe siekiama iširti naujuoju LR BK įvestus atsakomybę lengvinančių aplinkybių reglamentavimo pakeitimus, jų priežastis, atliekant lyginamąją analizę su senuoju (1961 m.) baudžiamuoju kodeksu, išnagrinėti kaip šis institutas aprašomas kitų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose bei kitose LR teisės šakose.

Darbo objektas ir tyrimo metodai. Magistrinio darbo tyrimo objektas – atsakomybę lengvinančios aplinkybės ir jų reikšmė bausmės skyrimui. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės darbe suvokiamos kaip aplinkybės, teigiamai apibūdinančios nusikalstamos veikos subjektą ir objektyviają nusikalstamos veikos pusę (t.y. pačią veiką).

Darbe taikomi analizės, apibendrinimo bei lyginamasis istorinis metodai, kadangi juos taikant geriausiai atskleidžiama šio instituto esmė, problemos, kylančios taikant baudžiamąją atsakomybę esant šioms aplinkybėms.

Darbo sandara. Darbą sudaro įžanga, trys dėstomosios dalys - 1) baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių samprata, atskleidžiama per šio instituto istorinę ir lyginamąją analizę; 2) atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinys, atskleidžiamas baudžiamosios teisės teoretikų darbuose bei teismų praktikoje; 3) instituto reikšmė bausmės skyrimui - ir išvados. Pirmojoje dėstymo dalyje pateikiami atsakomybę lengvinančių aplinkybių bendrieji bruožai, aptariamos magistrinio darbo kryptys, nagrinėjama instituto samprata, aprašant jo istorinę raidą, šio instituto reglamentavimą kitose valstybėse, bei palyginant atsakomybę lengvinančias aplinkybes, numatytas LR BK, su kitose teisės šakose numatytais panašiais institutais. Antrojoje dalyje detaliai atskleidžiamas LR BK numatytą baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinys, taip, kaip jis aiškinamas baudžiamosios teisės teoretikų darbuose bei teismų praktikoje. Trečiojoje nagrinėjama šių aplinkybių reikšmė bausmės skyrimui, bei jų taikymas teismų praktikoje. Išvadose suformuluojamos pagrindinės konstatuotos idėjos, teismų praktikoje pastebėtos tendencijos, problemos, kylančios taikant šį institutą.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe remiamasi norminiais teisės aktais, LR BK Bendrosios ir Specialiosios dalių komentarais, doc. dr. R. Drakšo suformuluotu instituto išaiškinimu, palyginimui pasitelkiamas senasis baudžiamasis kodeksas, užsienio valstybių baudžiamieji kodeksai. Taip pat nagrinėjant atskirus klausimus remiamasi įvairiomis mokomosiomis priemonėmis, teisės teoretikų ir mokslininkų straipsniais, nurodytais literatūros sąrašė.

Rengiant šį magistrinį darbą buvo išanalizuota apytiksliai 60 kasacinės ir apeliacinės instancijos teismų nutarčių ir nuosprendžių, kuriuose minimos baudžiamąją atsakomybę lengvinančios aplinkybės. Didžiojoje dalyje šių nuosprendžių buvo konstatuojama tik viena atsakomybę lengvinanti aplinkybė, dažniausiai – numatytosios LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktuose („kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis“ arba „kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą“). Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog apeliacinės instancijos teismai, konstatuodami atsakomybę lengvinančias aplinkybes, dažnai cituoja Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotus išaiškinimus, bei išsamiai pagrindžia atsakomybę lengvinančios aplinkybės taikymą ar netaikymą. Šis teiginys plačiau aprašomas ir iliustruojamas antrojoje dėstomojoje darbo dalyje.

2. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių samprata

2.1. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąvoka, rūšys ir atribojimas nuo privilegijuojančio požymio

Daugumos valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose kalbama apie atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Ne išimtis ir Lietuva. LR BK 59 straipsnis skirtas išsamiam instituto reglamentavimui.

Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, pagal baudžiamosios teisės teoretikų³ suformuluotą instituto sampratą – tai aplinkybės, kurios, apibūdindamos kaltąjį asmenį ir jo padarytą veiką, teismui parodo teigiamus momentus, kurie mažina veikos, o kartu ir ją padariusio asmens pavojingumo laipsnį ir kartu švelnina baudžiamąją atsakomybę.

Šios aplinkybės teismui atskleidžia nusikalstamos veikos aspektus, kurie sumažina veikos pavojingumo laipsnį ir turi reikšmės baudžiamajai atsakomybei, bausmės individualizavimui. Šių aplinkybių sąrašas yra pateiktas LR BK 59 straipsnyje, tačiau šis sąrašas yra nebaigtinis ir teismui yra palikta diskrecija spėsti dėl kitų aplinkybių pripažinimo lengvinančiomis atsakomybę.

Atsakomybę lengvinančios aplinkybės baudžiamosios teisės literatūroje klasifikuojamos labai įvairiai, priklausomai nuo to, koks klasifikavimo pagrindas pasirenkamas. Baudžiamosios teisės teorijoje klasifikavimo pagrindu dažniausiai pasirenkami pagrindiniai nusikaltimo sudėties elementai (pavyzdžiui, V. Pavilionio teorijoje). Klasifikuojant atsakomybę lengvinančias aplinkybes pagal šį kriterijų, išskiriamos aplinkybės, apibūdinančios: 1) nusikalstamos veikos objektą; 2) objektyviąją pusę; 3) subjektą ir 4) subjektyviąją pusę.

Yra autorių (pavyzdžiui, M. Skriabinas) siūlančių šiek tiek paprastesnę atsakomybę lengvinančių aplinkybių klasifikaciją: 1) aplinkybės, apibūdinančios nusikalstamą veiką; 2) aplinkybės, apibūdinančios nusikalstamos veikos subjektą; 3) aplinkybės, apibūdinančios ir nusikalstamą veiką, ir kaltininko asmenybę.

Būtina paminėti, kad tokios klasifikacijos yra tik sąlyginės, o kartais netgi klaidinančios. Pavyzdžiui, teisinėje literatūroje dažnai nurodomos dvi lengvinančių aplinkybių rūšys: 1) aplinkybės, kurios turi reikšmės tik skiriant bausmę; b) aplinkybės, kurios LR BK Specialiosios dalies normose sukonkretintos kaip nusikaltimo sudėties požymiai. Pažymėtina, jog skirstyti atsakomybę lengvinančias aplinkybes į tokias rūšis yra netikslinga, kadangi tuo atveju, jei aplinkybės sukonkretinamos konkrečiame LR BK Specialiosios dalies straipsnyje, jos tampa

³ Aut.past. - čia ir toliau minint „baudžiamosios teisės teoretikų“ poziciją, ji pateikiama tokia, kaip aprašyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies komentare.

būtinaisiais privilegijuojančiais nusikalstamos veikos sudėties požymiais, turinčiais reikšmę veikos kvalifikavimui. Atsižvelgdamas į visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, įstatymų leidėjas nustato sankcijas, todėl, skiriant konkrečią bausmę, dar kartą atsižvelgti į šias aplinkybes nebegalima, kadangi būtų pažeisti nukentėjusiojo interesai nepagrįstai sušvelninant kaltininko baudžiamąją atsakomybę.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad LR BK 59 straipsnio 3 dalyje numatyta, jog „skirdamas bausmę, teismas neatsižvelgia į tokią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, kuri įstatyme numatyta kaip nusikaltimo sudėties požymis“.

Konstruodamas nusikalstamų veikų sudėtis, įstatymų leidėjas tam tikrais atvejais nustato požymius, kurie mažina veikos pavojingumą ir kartu švelnina baudžiamąją atsakomybę. Tokios nusikalstamų veikų sudėtys vadinamos privilegijuotomis, o jose numatyti atsakomybę švelninantys požymiai – privilegijuojančiais požymiais. Privilegijuojantis nusikalstamos veikos sudėties požymis – tai požymis, kuris mažina atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą. Tokiais požymiais dažnai būna atsakomybę lengvinančios aplinkybės.

Pavyzdžiui, LR BK 130 straipsnyje numatyta privilegijuota nusikalstamos veikos sudėtis - nužudymas labai susijaudinus. Šioje nusikalstamos veikos sudėtyje apibrėžtas nusikalstamos veikos objektyviusius požymius apibūdinantis požymis „tas, kas nužudė žmogų [...] dėl neteisėto ar itin įžeidžiančio jį ar jo artimą asmenį nukentėjusio asmens poelgio“. Pastebėtina, jog labai panašus požymis numatytas ir LR BK 59 straipsnio 1 dalies 6 punkte „veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusiojo asmens elgesys“. Vis dėlto, privilegijuotoje nusikalstamos veikos sudėtyje šis požymis apibrėžtas siauriau, sukonkretinant, kad nukentėjusiojo elgesys turi būti nukreiptas prieš kaltininką ar jam artimą asmenį, be to, tiksliau apibrėžiamas provokuojančio elgesio pobūdis – tai neteisėtas ar itin įžeidžiantis poelgis.

LR BK 134 straipsnyje numatyta privilegijuota nusikalstamos veikos sudėtis – „Padėjimas nusižudyti“. Šioje sudėtyje apibrėžtas toks privilegijuojantis požymis - „tas, kas beviltiškai sergančio žmogaus prašymu padėjo jam nusižudyti“. Labai panašiai apibrėžtas ir požymis numatytas LR BK 59 straipsnio 1 dalies 4 punkte – „nusikalstama veika padaryta dėl [...] beviltiškos kaltininko padėties“. Tai – atsakomybę lengvinanti aplinkybė, apibūdinanti ir nusikalstamos veikos objektyviąją pusę, ir subjektą. Toliau šiame darbe (antrojoje dėstymo dalyje) atskleistos šių dviejų požymių tarpusavio konkurencijos tendencijos ir taikymas teismų praktikoje.

Nagrinęjant privilegijuojančių nusikalstamos veikos požymių įtaką bausmei, atkreiptinas dėmesys, jog įstatymų leidėjas, numatydamas tokias sudėtis, numato ir atitinkamas sankcijų rūšis ir ribas, kurios, lyginant su paprastosiose nusikalstamų veikų sudėtyse numatytomis, yra mažesnės. Dėl šios priežasties, ta patį nusikalstamos veikos ar jos padarymu kaltinamo asmens požymį apibūdinanti aplinkybė, negali būti įvertinta ir kaip pagrindas inkriminuoti privilegijuota

nusikalstamos veikos sudėti, ir kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kadangi taip būtų pažeidžiami nukentėjusiojo interesai, o būtent, kaltininkui būtų nepagrįstai sušvelninta baudžiamoji atsakomybė.

Toliau šioje darbo dalyje bus aptariamas atsakomybę lengvinančių aplinkybių institutas, nurodomi pokyčiai, atsiradę priėmus naują LR BK, nagrinėjamas šio instituto reglamentavimas užsienio valstybėse bei kituose Lietuvos Respublikos teisės aktuose.

2.2. Istorinis aspektas

Nagrinėjant bet kurią baudžiamosios teisės institutą didelę reikšmę turi jo istorinis įvertinimas – iš instituto raidos galima spręsti, ar jis aktualus ir dažnai taikomas baudžiamojoje teisėje, t.y. „nemiręs“. Retai pritaikomi, neturintys didelės praktikinės reikšmės baudžiamosios teisės institutai yra mažai nagrinėjami, taip pat nedažnai koreguojami. Taigi, būtina įvertinti ir darbe nagrinėjamo instituto – atsakomybę lengvinančių aplinkybių – atsiradimą, raidą ir svarbiausias korekcijas.

Pirmąsias atsakomybę lengvinančias aplinkybes, jų sampratą XIX a. įvedė Prancūzijos įstatymų leidėjai. Kaip nurodo V. Stankevičius, savo darbe „Baudžiamoji teisė. Paskaitos“⁴, išleistame 1925 m., „Pirmučiausia prancūzų įstatymų leidėjai sugalvojo bendrą švelninančių aplinkybių sąvoką *circonstances atténuantes*, jų neišvardydami (1832). Tos sistemos laikėsi ir BS“⁵.

Minėtame V. Stankevičiaus veikle nurodoma, jog Rusijos baudžiamajame statute buvo įtvirtintos 3 rūšių atsakomybę lengvinančios aplinkybės, arba, kaip jas įvardija pats autorius – mažinamosios aplinkybės. Autorius rašo, jog „Dar painesnė yra bausmės mažinamųjų aplinkybių sistema. Tos aplinkybės suskirstomos bendromis, kurių įstatymas neišvardijo, ir ypatingomis, kurias įstatymas mini atskirai.

I. Ypatingos aplinkybės, kurias įstatymas apibrėžia atskirai ir kurios eina privalomo bausmės sumažinimo priežastim, yra šios:

1. Bausmės dalies atlikimas užsieny.
2. Lengvesnis nusikaltimo baudimas jo padarymo vietoj, jeigu nusikalsta užsieny.
3. Lengvesnis nusikaltimo baudimas jo padarymo metu.
4. Pasikėsinimas.
5. Padėjimas, jeigu pagalba buvo nesvarbi.

II. Bendrosios įstatymu neapibrėžtos aplinkybės, lengvinančios bausmę fakultatyviniu būdu.

[...]

III. Prie kaltybės mažinamų aplinkybių reikia priskirti ir atsargos kalėjimo įskaita. Atsargos kalėjimas gali būt laikomas bausme ištiesai arba iš dalies, jei kaltininkas pasmerkiamas kalėti grasos, tvirtovės arba paprastajame kalėjime arba arešto. Šitas bausmės mažinimas turi pažymių, bendrų abiem grupėm, nes jis yra specialiai apibrėžtas įstatymu, bet yra fakultatyvinis“. Taigi, akivaizdu, jog panašumų su dabartinėmis atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis nedaug.

Vis dėlto, V. Stankevičiaus minimos atsakomybę lengvinančios aplinkybės ir jų skirstymas buvo daugiau teorinis. Profesorius S. Vansevičius savo mokomojoje priemonėje

⁴ Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. – Kaunas. 1925.

⁵ BS – baudžiamasis statutus (aut.past.)

„Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais“⁶ teigia, jog „baudžiamasis statusas nenustatė a priori kaltę mažinančių aplinkybių. Tokias aplinkybes nustatyti ad hoc buvo pavesta teismui“.

Profesorius S. Vansevičius aukščiau minėtame veikle taip pat nurodo, jog okupuotoje Lietuvoje galiojusiam 1903 metų Rusijos baudžiamajame statute buvo numatyta atsakomybę lengvinančių aplinkybių reikšmė bausmės skyrimui. Profesorius pažymi, jog „Esant lengvinančioms aplinkybėms bausmė švelninta tokia tvarka: 1) negalima skirti aukščiausio laipsnio, kuris nustatytas įstatymo, bausmės; 2) kai įstatyme buvo nustatyta žemiausia bausmės riba, teismas galėjo skirti pačią mažiausią bausmę; 3) jei įstatyme nebuvo žemiausio bausmės laipsnio, teismas galėjo mažinti bausmę iki žemiausio jos laipsnio ar taikyti kitokią bausmę“.

Pažymėtina, kad 1903 metu Rusijos baudžiamasis statusas buvo iš esmės toks pats, kaip ir 1869 metais įsigaliojęs Rusijos imperijos karinis baudžiamasis statusas, kuris, atsižvelgiant į tai, kad atsakomybę lengvinančių aplinkybių samprata buvo įvesta tik XIX a., šiuo požiūriu buvo labai modernus. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog atsakomybę lengvinančių aplinkybių institutas buvo žinomas bei taikomas ir tarybinio laikotarpio baudžiamuosiuose įstatymuose.

Senajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (1961 m.) atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvo išvardintos 40 straipsnyje. Atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas buvo sudarytas iš 8 punktu, taigi lyginant su dabartiniu LR BK, jis buvo daugiau nei trečdaliu siauresnis. Galima daryti prielaidą, kad įstatymų leidėjas naujajame LR BK numatė platesnį atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašą siekdamas išvengti situacijų, kai teismai nenagrinėja tam tikrų nusikalstamos veikos ar jos padarymu kaltinamo asmens pavojingumą mažinančių aspektų vien dėl to, kad jie nėra išvardinti baudžiamajame įstatyme.

Siekiant išryškinti senojo ir naujojo baudžiamųjų kodeksų nuostatų, reglamentuojančių atsakomybę lengvinančias aplinkybes, skirtumus, darbo [priede Nr. 1](#) yra pateikiama lyginamoji senajame ir naujajame baudžiamuosiuose kodeksuose numatytų atsakomybę lengvinančių aplinkybių lentelė. Lentelėje pabrauktos tos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kurios atsirado įsigaliojus naujam LR BK, o pasviruoju šriftu pažymėtos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kurios iš senojo baudžiamąjo kodekso į naująjį perkeltos nebuvo.

Pastebėtina, jog senojo baudžiamąjo kodekso 40 straipsnio 1 punkte numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė („kad kaltininkas užkirto kelią žalingoms padarytojo nusikaltimo pasekmėms arba savo noru atlygino padarytą nuostolį ar pašalino padarytą žalą“) dabartiniame LR BK išskirta į dvi dalis ir numatyta 59 straipsnio 1 dalies 1 ir 3 punktuose.

Atkreiptinas dėmesys, kad dabar galiojančiame LR BK ši atsakomybę lengvinanti aplinkybė praplėsta numatant, kad „kaltininkas [...] bandė išvengti sunkesnių padarinių“, tuo tarpu

⁶ Vansevičius S. „Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas. 1919–1940 metais. Mokomoji priemonė“. - Vilnius, 1996.

pagal senajame baudžiamajame kodekse numatytą reglamentavimą, kaltininkas turėjo „užkirsti kelią žalingoms pasekmėms“. Akivaizdu, jog įstatymų leidėjas šią aplinkybę laiko apibūdinančia kaltininko asmenybe ir vien realios jo pastangos išvengti jo paties padarytos nusikalstamos veikos padarinių atsiradimo laikytinos lengvinančiomis baudžiamąją atsakomybę. Apimtyje dėl žalos atlyginimo esminių pakeitimų padaryta nebuvo.

Taip pat pažymėtina, jog senajame baudžiamajame kodekse buvo numatytos dvi panašios sąvokos – „žala“ ir „nuostoliai“. Tai įnešė nemažai neaiškumų teismams, konstatuojant šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. gruodžio mėn. 23 d. (galiojant senajam baudžiamajam kodeksui) Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimo apžvalgoje⁷ pažymėjo, jog „Ne visi teismai vienodai suvokia nuostolių atlyginimo ir žalos pašalinimo turinį. Teisingas sąvokų „savo noru atlygino padarytą nuostolį“ ir „pašalino padarytą žalą“ suvokimas itin svarbus skiriant kaltininkui švelnesnę nei numato įstatymas bausmę ar atidedant paskirtos bausmės vykdymą, yra nusikaltimu padarytos žalos atlyginimas.“

Teismas pabrėžė, jog pritariama tų teismų praktikai, kurie žalą traktuoja kaip turtines, fizines ar moralines nusikaltimo pasekmes, tiesiogiai kilusias iš nusikalstamos kaltininko veikos, o nuostolius kaip žalą ir kitas nusikaltimo sąlygotas turtines pasekmes (ligonių kasos išlaidas dėl nukentėjusiojo gydymo, socialinio draudimo išlaidas dėl nukentėjusiojo nedarbingumo, būtiną pagerintą maitinimą, nekompensuojamų ir iš dalies kompensuojamų vaistų pirkimą ir pan.).

Teismai nusikaltimu padarytą žalą dydį nustato teismo nuosprendyje. Žalos pašalinimas galimas tiek atlyginant padarytą turtinę žalą, tiek ir pašalinant moralinę žalą (pvz., atsiprašant nukentėjusiojo arba viešai paneigiant paskleistas apie jį melagingas žinias ir pan.). Pritartina apeliacinės instancijos teismų praktikai pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe tuos atvejus, kai nuostoliai ar žala atlyginami nagrinėjant bylą apeliacinėje instancijoje. Taip pat pritariama tokiai teismų praktikai, kai grupinių nusikaltimų bylose teismai žalos atlyginimą pripažįsta atsakomybę lengvinančia aplinkybe tik tiems kaltininkams, kurie atlygino šią žalą.

Atkreiptinas dėmesys, jog būtent dėl šių diskusinių klausimų dabartiniame LR BK liko tik „žalos“ sąvoka, apimanti ir nuostolius, taip, kaip jų prasmę išaiškino Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Senojo baudžiamojo kodekso 40 straipsnio 2 punkte numatyta aplinkybė („kad nusikaltimas padarytas dėl susidėjusių sunkių asmeninių ar šeiminių aplinkybių“) iš esmės analogiška dabartinio LR BK 59 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatytajai aplinkybei. Atkreiptinas dėmesys, kad formuluotė „dėl susidėjusių sunkių asmeninių ar šeiminių aplinkybių“ buvo pakeista į

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 1999 12 23 nutarimas „Dėl Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika. 1999. Nr. 12.

„dėl labai sunkios turtinės arba beviltiškos kaltininko padėties“. Konkretus naujojo LR BK nuostatos turinys bus nagrinėjamas toliau šiame darbe, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ganėtinai abstrakčios „asmeninių ar šeimyninių“ aplinkybių sąvokos buvo pakeistos konkretesnėmis, siekiant išsamaus ir aiškaus reglamentavimo, bei atvejų, kuomet neaiškumas, ar tikrai asmuo buvo sunkioje „asmeninėje ar šeimyninėje aplinkybėje“ būtų aiškinamas kaltinamojo naudai.

Senajo baudžiamojo kodekso 40 straipsnio 3 punkte numatyta aplinkybė („kad nusikaltimas padarytas dėl susidėjusių sunkių asmeninių ar šeimyninių aplinkybių“) yra numatyta ir šiandieniniame LR BK (59 straipsnio 1 dalies 5 punktas). Vis dėlto, ši nuostata buvo performuluota, kadangi nebeliko tokios sąlygos kaip „dėl materialinio, tarnybinio ar kitokio priklausomumo“, kadangi ji įeina į psichinės prievartos apibrėžimą. Antra vertus, pabrėžtina ir tai, kad naujajame LR BK numatyta, jog atsakomybę lengvinančia aplinkybe gali būti ne tik psichinė prievarta, bet ir tam tikra fizinė prievarta, kai ji nepašalina baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindų.

Senajo baudžiamojo kodekso nuostata, numatanti, jog baudžiamąją atsakomybę švelnina ir tai, jog „nusikaltimas padarytas didelio susijaudinimo, kurį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai, įtakoje“ beveik pažodžiui perkeltas į naująjį LR BK. Beveik analogiškos ir senajo baudžiamojo kodekso 40 straipsnio 5 punkto („kad nusikaltimas padarytas gynybos nuo pavojingo visuomenei kėsinosi atveju, nors ir peržengiant būtinosios ginties ribas“) bei naujojo LR BK 59 straipsnio 1 dalies 9 punkto nuostatos. Tas pats pasakytina ir apie senajo baudžiamojo kodekso 40 straipsnio 8 punktą („kad kaltininkas nuoširdžiai gailisi ar pats atvyko ir prisipažino padaręs nusikaltimą arba aktyviai padėjo išaiškinti nusikaltimą ar susekti kitus nusikaltėlius“) ir dabartinio LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkto nuostatas.

Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kai „nusikaltimą padaro nepilnametis“ eliminavimas iš baudžiamojo įstatymo laikytinas savaime suprantamu, kadangi atsižvelgiant į valstybės baudžiamosios politikos tikslus, rengiant naująjį LR BK nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimui buvo parengtas atskiras kodekso skyrius (naujojo LR BK XI skyrius). Taigi, šios kalinamųjų grupės atsakomybės švelninimas buvo išplėstas.

Atsakomybę lengvinančią aplinkybę „kad nusikaltimą padarė nėščia moteris“ įstatymų leidėjas, rengdamas naująjį LR BK nusprendė inkorporuoti į specialiąją LR BK dalį, o tiksliau į konkrečias nusikalstamų veikų sudėtis, patikslindamas šios aplinkybės esmę. Pavyzdžiui, LR BK 131 straipsnyje numatyto „naujagimio nužudymo“ subjektu gali būti tik naujagimio motina, kai specifinę jos būseną nulėmė gimdymas. Taigi, tai, ką rengdamas senąjį baudžiamąjį kodeksą norėjo pasakyti įstatymų leidėjas, dabartinio LR BK leidėjas sukonkretizavo nurodydamas, kad atsakomybę lengvina tik pogimdyvinė moters būklė, nulemta eilės fiziologinių/psichologinių veiksnių ir tokia aplinkybė numatyta ne kaip atsakomybę lengvinanti, o kaip privilegijuojantis nužudymo požymis, įvardintas specialiaame LR BK straipsnyje (131).

Pažymėtina, jog senojo baudžiamojo kodekso 40 straipsnyje buvo numatyta galimybė teismui, skiriant konkrečią bausmę kaltininkui, atsižvelgti ir į nenurodytas baudžiamajame įstatyme atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Ši nuostata išliko ir dabartiniame LR BK.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kaip senajame baudžiamajame kodekse buvo reglamentuota atsakomybę lengvinančių aplinkybių reikšmė bausmės skyrimui. Visų pirma pastebėtina, jog senojo baudžiamojo kodekso 40 straipsnyje buvo numatyta, jog „[...] Skirdamas bausmę, teismas, vadovaudamasis teisine sąmone, atsižvelgia į padarytojo nusikaltimo pobūdį ir jo pavojingumo laipsnį, į kaltininko asmenybę ir į bylos aplinkybes, lengvinančias ir sunkinančias atsakomybę“. Lyginant šį senojo baudžiamojo kodekso straipsnį su naujuoju reglamentavimu, pastebėtina, jog naujojo LR BK 54 straipsnyje, kurio 2 dalyje numatyta, jog „Skirdamas bausmę, teismas atsižvelgia į [...]7) atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes“, eliminuota nuostata, jog teismas į atsakomybę lengvinančias aplinkybes „vadovaujasi teisine sąmone“.

Senojo baudžiamojo kodekso 45 straipsnyje buvo numatyta teismo diskrecija, konstatavus tam tikras sąlygas ir atsakomybę lengvinančias aplinkybes paskirti asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, švelnesnę, nei įstatyme numatytą bausmę. Tokia pati nuostata išliko ir naujajame LR BK (62 straipsnyje).

Pažymėtina ir tai, jog senajame baudžiamajame kodekse nebuvo atskiro straipsnio, reglamentuojančio bausmės skyrimą, esant atsakomybę lengvinančioms ar sunkinančioms aplinkybėms, t.y. dabartinio LR BK 61 straipsnio tikslaus atitikmens. Vis dėlto, lyginant senąjį ir naująjį baudžiamuosius kodeksus, pastebėtina, jog senajame baudžiamajame įstatyme buvo numatytas specialus atvejis, kai kaltininkas visiškai pripažįsta savo kaltę. Senajame baudžiamajame kodekse, jo 41 (1) straipsnyje buvo numatytos tokios sąlygos: „Jei kaltininkas visiškai prisipažino padaręs nusikaltimą, nuoširdžiai gailisi, aktyviai padėjo išaiškinti nusikaltimą ir byloje nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių, teismas skiria jam laisvės atėmimo bausmę, ne didesnę kaip įstatymo sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytas bausmės vidurkis, arba bausmę, nesusijusią su laisvės atėmimu. Laisvės atėmimo bausmę, ne didesnę kaip įstatymo sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytas bausmės vidurkis, teismas gali skirti asmeniui, dalyvavusiam darant tyčinį nužudymą, jeigu jis prisipažino dėl visų savo padarytų nusikaltimų ir aktyviai padėjo išaiškinti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytą tyčinį nužudymą Šio straipsnio antroji dalis netaikoma tyčinio nužudymo, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo organizatoriui“. Labai panašiai šios nuostatos suformuluotos LR BK 61 straipsnio 4, 5 ir 6 dalyse. Taigi, naujovė naujajame LR BK yra tik 61 straipsnio pirmosios 3 dalys.

2.3. Palyginimas su atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis, numatytomis Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse

Išsamiai instituto analizei svarbus ir jo palyginimas su panašiu reglamentavimu kitose teisės šakose. Tai reikšminga ta prasme, jog sulyginus panašias skirtingų teisės šakų nuostatas galima išvelgti tam tikrų tendencijų, kur reglamentavimas yra modernesnis, progresyvesnis, ką būtų galima pritaikyti kitoje teisės šakoje. Kadangi Lietuvos teisės sistemoje su baudžiamąja teise daugiausiai panašumų turi administracinė teisė, toliau šioje darbo dalyje bus palyginamos atsakomybę lengvinančios aplinkybės šiose dvejose teisės šakose.

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) 31 straipsnyje numatytos atsakomybę už administracinį teisės pažeidimą lengvinančios aplinkybės. Pastebėtina, kad ATPK išvardintas atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas yra siauresnis 3 punktais. Išanalizavus aktualią Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bei apygardų administracinių teismų praktiką, atkreiptinas dėmesys į tai, jog administraciniai teismai administracinių teisės pažeidimų bylose priimtuose nutarimuose ir nutartyse retai aiškina atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinį, nors pakankamai dažnai jas konstatuoja.

Darbo [priede Nr. 2](#) pateikiama lyginamoji ATPK ir LR BK straipsnių, reglamentuojančių atsakomybę lengvinančias aplinkybes, lentelė. Lentelėje pabrauktos tos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kurios yra numatytos tik LR BK, tačiau nenumatytos ATPK, o pasviruoju šriftu pažymėtos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kurios numatytos ATPK, tačiau nenumatytos LR BK.

ATPK 31 straipsnio 1 punkte numatyta aplinkybė („kaltininkas nuoširdžiai gailisi, padėjo išaiškinti pažeidimą ir jame dalyvavusius asmenis“) yra numatyta ir LR BK (59 straipsnio 1 dalies 2 punkte), tačiau pagal ATPK nėra laikoma atsakomybę lengvinančia aplinkybe tai, jog „kaltininkas prisipažino“.

Administracinę atsakomybę švelninanti aplinkybė, numatyta ATPK 31 straipsnio 2 punkte („kaltininkas savo noru atlygino nuostolį ar pašalinęs padarytą žalą“) beveik identiška LR BK 59 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytai aplinkybei. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, jog ATPK ši aplinkybė sureglamentuota taip, kaip senajame baudžiamajame kodekse, t.y. aiškiai neatskiriami nuostolių ir žalos skirtumai.

Panašiai apibūdintina ir ATPK 31 straipsnio 3 punkte („teisės pažeidimas padarytas dėl labai sunkios kaltininko materialinės padėties“) numatyta aplinkybė. Lyginant ją su LR BK 59 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatytąja, pastebėtina, jog nėra įvertintas „beviltiškos kaltininko padėties“ požymis.

ATPK 31 straipsnio 4 punkte („teisės pažeidimas padarytas dėl psichinės ar fizinės prievartos“) ir LR BK 59 straipsnio 1 dalies 5 punkte numatytos aplinkybės būtų identiškos, tačiau baudžiamojoje teisėje tokia prievarta gali būti laikoma ir aplinkybe, pašalinančia baudžiamąją atsakomybę.

Taigi, pastebėtina, kad baudžiamojoje teisėje kaltininko atsakomybę lengvinantys veiksniai aiškinami plačiau nei administracinėje teisėje. Toks reglamentavimas laikytinas logišku ir gali būti paaiškintas principu, jog baudžiamoji atsakomybė yra *ultima ratio*.

Priede Nr. 2 pateiktos lentelės kairės skilties 5 punkte nurodyta aplinkybė („teisės pažeidimas padarytas pažeidžiant būtinojo reikalingumo sąlygas“) yra sureglamentuota siauriau nei dešinės skilties (LR BK) 8 punkte, tačiau šis skirtumas sietinas su tuo, jog LR BK numatytas ilgesnis sąrašas veiksnių, pašalinančių baudžiamąją atsakomybę, kurių imperatyviai numatytas sąlygas peržengus, jie galėtų būti laikomi tik atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis.

Beveik identiškos nuostatos suformuluotos ATPK 31 straipsnio 6 punkte („teisės pažeidimas padarytas peržengiant būtinosios ginties ribas“) bei LR BK 59 straipsnio 1 dalies 9 punkte. Vis dėlto, kaip ir buvo minėta anksčiau, šioje nuostatoje numatyta, jog baudžiamojoje atsakomybėje yra atvejų, kai ši aplinkybė laikytina apskritai pašalinančia baudžiamąją atsakomybę.

ATPK 31 straipsnio 7 punkte („teisės pažeidimas padarytas dėl didelio susijaudinimo, kurį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai“) ir LR BK 59 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės analogiškos.

ATPK 31 straipsnio 8, 9, 10 punktuose numatytos administracinę atsakomybę lengvinančios aplinkybės („teisės pažeidimą padarė nepilnametis“, „teisės pažeidimą padarė nėščia moteris“, „teisės pažeidimą padarė neįgalus asmuo (I, II grupių invalidas) ar asmuo, sulaukęs 65 metų“) dabar galiojančiame LR BK nenumatytos, tačiau dvi iš jų buvo numatytos senajame baudžiamajame kodekse ir aptartos aukščiau šiame darbe. Svarbu pastebėti, jog dabartinis Lietuvos Respublikos ATPK įsigaliojo 1984 m. gruodžio 13 d., ir šiuo metu yra rengiamas naujas šio įstatymo projektas, taigi, įsigaliojus naujam ATPK šių aplinkybių gali nelikti.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ATPK 31 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog „Lietuvos Respublikos įstatymai gali numatyti ir kitokių atsakomybę už administracinę teisės pažeidimą lengvinančių aplinkybių“, taigi ši nuostata panaši į LR BK 59 straipsnio 2 dalyje numatytąją, tačiau diskrecija spręsti dėl papildomų atsakomybę lengvinančių aplinkybių LR BK suteikiama teisminei valdžiai, o ATPK įstatymų leidžiamajai valdžiai. Šis faktas taip pat sietinas su tuo, jog baudžiamoji atsakomybė yra galutinė priemonė ir Lietuvos Respublikos baudžiamoji politika formuojama ta linkme, kad kiekvienu konkrečiu atveju kuo išsamiau būtų įvertintas nusikalstamos veikos ir ją padariusio asmens pavojingumas.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog ATPK numatyta atsakomybę lengvinančių aplinkybių reikšmę „bausmės“, o tiksliau administracinės nuobaudos, skyrimui yra ganėtinai panaši į LR BK numatytąją. ATPK 30 straipsnyje numatyta, jog „[...] Skiriant nuobaudą, atsižvelgiama į padaryto teisės pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę bei atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes [...]“. ATPK 30 (1) straipsnyje numatyta atsakingų pareigūnų diskrecija asmenims, padariusiems administracinės teisės pažeidimą, skirti mažesnę, nei įstatyme numatyta, administracinę nuobaudą arba jos apskritai neskirti. ATPK 30 (2) straipsnyje numatyta, jog „Skiriamos baudos dydis nustatomas pagal baudos dydžio sankcijoje minimumo ir maksimumo vidurkį, atsižvelgiant į atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes. Jeigu yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, baudos dydis mažinamas nuo vidurkio iki minimumo, [...]. Esant atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių, nuobauda skiriama atsižvelgiant į jų kiekį ir reikšmingumą“.

2.4. Palyginimas su kitų valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose numatytais atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis

Detaliai atsakomybę lengvinančių aplinkybių instituto analizei neabejotinai svarbus kitų valstybių baudžiamųjų įstatymų nuostatų, reglamentuojančių panašius ar analogiškus institutus, aptarimas. Šioje magistrinio darbo dalyje analizuojamos trijų „posovietinių“ valstybių – Estijos, Latvijos ir Rusijos - baudžiamųjų įstatymų normos, aprašančios baudžiamąją atsakomybę lengvinančias aplinkybes ir jų reikšmę bausmės skyrimui. Taip pat šioje darbo dalyje nagrinėjamas instituto taikymas bendrosios teisės tradicijos šalyje – Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso, įsigaliojusio 2002 metų rugsėjo 1 d., 57 straipsnyje (vertimas pateiktas darbo [priede Nr. 3](#)) taip pat yra numatytos baudžiamąją atsakomybę lengvinančios aplinkybės. Viso tokių aplinkybių Estijos Respublikos baudžiamajame kodekse numatyta devynios, tačiau 57 straipsnio 2 dalyje taip pat numatyta, jog „aplinkybės, nenumatytos straipsnio 1 dalyje, taip pat gali būti svarstomos skiriant bausmę“.

Pastebėtina, jog LR BK numatytas pavyzdinis atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas yra platesnis – jame numatyta net 4 aplinkybėmis daugiau. Greta šio fakto svarbu atrodo ir tai, jog pagal dabartinę teismų praktiką Lietuvoje, galima teigti, jog teismai baudžiamosiose bylose, vis dėlto, dažniausiai vertina aplinkybes, numatytas pavyzdiniame sąraše.

Atkreiptinas dėmesys, jog tik dvi iš Estijos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytų atsakomybę lengvinančių aplinkybių nėra numatytos LR BK. Visų pirma, tai aplinkybė, kuomet nusikalstamą veiką padaro nėščia moteris ar senyvo amžiaus žmogus. Kaip jau buvo pažymėta aukščiau šiame darbe, senajame Lietuvoje galiojusiam baudžiamajame kodekse kaip atsakomybę švelninanti aplinkybė buvo numatytas kaltininkės nėštumas. Dabartiniame LR BK ši nuostata eliminuota, kadangi nėštumas savaime nekeičia nei nusikalstamos veikos, nei jos padarymu kaltinamo asmens pavojingumo laipsnio. Tuo tarpu senyvas žmogaus amžius, kaip atsakomybę švelninanti aplinkybė LR BK nėra ir nebuvo numatyta.

Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso 57 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė („nusikaltimo padarymas ryšium su sunkia asmenine padėtimi“) panaši į LR BK 59 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatytąją, tačiau suformuluota plačiau – atsakomybę lengvinančia aplinkybe Estijoje laikoma sunki asmeninė kaltininko padėtis. Skirtingai nei Lietuvoje, Estijos baudžiamajame įstatyme nedetalizuojama, jog tai turi būti sunki turtinė arba beviltiška kaltininko padėtis. Kaip ir buvo nurodyta aukščiau šiame darbe, senajame Lietuvoje galiojusiam baudžiamajame kodekse ši aplinkybė buvo suformuluota panašiai, kaip dabartiniame Estijos baudžiamajame kodekse (susidėjusios sunkios asmeninės ar šeimyninės aplinkybės). Vis dėlto, turint omenyje, kad pagal dabartinį reglamentavimą tiek Lietuvoje, tiek Estijoje, lengvinančių

aplinkybių sąrašas yra nebaigtinis, o tik pavyzdinis, šis baudžiamųjų įstatymų neatitikimas neturi esminės reikšmės Lietuvos ar Estijos teismams skiriant kaltininkui konkrečią bausmę.

Dar vienas skirtumas tarp Estijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose kodeksuose numatytą atsakomybę lengvinančių aplinkybių – susitaikymo su nukentėjusiuoju institutas. Estijos baudžiamajame kodekse ši sąlyga numatyta kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, o LR BK šis institutas numatytas, kaip vienas iš atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindų (LR BK 38 straipsnis). Taigi, Lietuvos įstatymų leidėjas kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymą laiko reikšmingesne ir kaltininkui palankesne aplinkybe.

Atkreiptinas dėmesys, jog Estijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 56 straipsnio „pagrindai bausmei“ 1 dalyje numatyta, jog „Bausmė turi būti pagrįsta asmens kalte. Skiriant bausmę, teismas ar neteisminė institucija turi įvertinti lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, galimybę paveikti kaltinamąjį ateityje nedaryti nusikaltimų ir viešojo intereso gynimą“. Lyginant su reglamentavimu Lietuvoje (LR BK 54 straipsnis), atkreiptinas dėmesys, jog šios nuostatos yra panašios, tačiau Lietuvoje yra numatyta daugiau pagrindų, į kuriuos būtina atsižvelgti skiriant bausmę. Vis dėlto, atsakomybę lengvinančios aplinkybės turi būti įvertinamos abejose valstybėse.

Estijos Respublikos baudžiamajame kodekse, jo 59 straipsnyje, yra suformuluota nuostata, turinti analogą LR BK, jo 59 straipsnio 3 dalyje, t.y. „atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės, įvardintos 57 ir 58 šio kodekso straipsnyje, negali turėti reikšmės skiriant bausmę, jei jos yra numatytos kaip būtinas nusikaltimo požymis“.

Latvijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 47 skyriaus 1 dalyje (vertimas pateiktas darbo [priede Nr. 4](#)) numatytas dešimties punktų atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas. Taip pat kaip ir Estijoje bei Lietuvoje, Latvijos baudžiamąjo kodekso 47 skyriaus 2 ir 3 dalyje numatyta galimybė vertinti ir aplinkybes, nenumatytas 47 skyriaus 1 dalyje, bei draudimas papildomai atsižvelgti į atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes, jei jos yra numatytos kaip būtinieji nusikaltimo požymiai. Latvijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 46 skyriaus 2 dalyje numatyta, jog „Teismas, skirdamas bausmę, bei valstybinis kaltintojas, surašydamas valstybinį kaltinimą dalyje dėl bausmės skyrimo, turi atsižvelgti į nusikaltimu padarytos žalos pobūdį, kaltininko asmenybę bei atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes“.

Latvijos baudžiamajame kodekse numatytos baudžiamąją atsakomybę lengvinančios aplinkybės labai panašios į LR BK numatytąsias. Esminis skirtumas pastebėtinas tik dėl trijų iš aplinkybių, nurodytų Latvijos Respublikos baudžiamąjo kodekso 47 skyriaus 1 dalies 3, 9 ir 10 punktuose.

Aplinkybė, jog nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo padėjo atskleisti kito asmens padarytą, su kaltinamo asmens padaryta nusikalstama veika nesusijusią, nusikalstamą

veiką, nėra numatyta LR BK, nors tai taip pat laikytina bendradarbiavimus su teisėsaugos institucijomis, o kartu ir visuomenei naudingų elgesiu.

Pastebėtina, jog Latvijos Respublikos įstatymų leidėjas „ribotą pakaltinamumą“ laiko atsakomybę lengvinančia aplinkybe, taip kaip tai numatyta ir LR BK. Kituose darbe analizuotuose baudžiamuosiuose įstatymuose tokia aplinkybė, kaip atsakomybę lengvinanti, nenumatyta.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad išnagrinėjus visų trijų Baltijos valstybių baudžiamuosius kodeksus, pastebėtina jog kaltinamosios nėštumas, kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, nėra numatyta tik Lietuvos Respublikoje. Atkreiptinas dėmesys, kad šios sąlygos Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme neliko įsigaliojus naujam LR BK.

Nagrinėjant atsakomybę lengvinančių aplinkybių įtaką bausmės skyrimui Latvijos Respublikoje, paminėtinas baudžiamojo kodekso 49 skyrius, kuriame numatytas švelnesnės, nei įstatyme numatytos bausmės skyrimas. Šiame skyriuje numatyta, jog „Jei teismas, atsižvelgdamas į įvairias atsakomybę lengvinančias aplinkybes ir kaltininko asmenybę mato būtinybę skirti bausmę, kuri yra mažesnė, nei įstatyme numatytos bausmės, skiriamos už konkretaus nusikaltimo padarymą, minimumas, arba paskirti švelnesnę bausmės rūšį, jis gali sumažinti bausmę, nurodant to priežastis. Tokiais pačiais pagrindais teismas gali netaikyti papildomos bausmės, kuri buvo numatyta kaip privaloma, įvykdžius konkretų nusikaltimą. Šis straipsnis netaikomas, jei teismas konstatuoja, kad nusikaltimas buvo padarytas esant sunkinančioms aplinkybėms“.

Latvijos Respublikos baudžiamajame įstatyme taip pat numatyta, jog bendrininko veiksmuose konstatuotos atsakomybę lengvinančios aplinkybės turi reikšmės tik skiriant bausmę tam konkrečiam bendrininkui. Pažymėtina, jog Estijos Respublikos baudžiamajame kodekse, skirtingai nei kitų dviejų Pabaltijo valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, ši nuostata neapibrėžta.

Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 61 straipsnyje (vertimas pateiktas darbo [priede Nr. 5](#)) iš viso numatyta 10 atsakomybę lengvinančių aplinkybių, iš kurių net keturių aplinkybių LR BK nėra numatyta. Taip pat, kaip ir kitose aukščiau aprašytose valstybėse, Rusijos baudžiamojo įstatymo 61 straipsnio 2 dalyje yra numatyta, jog teismas, skirdamas bausmę gali atsižvelgti ir į kitas aplinkybes, nenumatytas minėtame straipsnyje.

Visų pirma, atkreiptinas dėmesys, jog LR BK nėra nuostatos, numatančios, kad „nusikaltimo, sukėlusio nedidelio sunkumo padarinius, padarymas esant aplinkybių sutapimui“ aplinkybė laikytina atsakomybę lengvinančia. Pastebėtina, jog sąvokai „aplinkybių sutapimas“ Lietuvos baudžiamojoje teisėje vienintelis analogas galėtų būti vadinamasis „kazusas“ arba „atsitiktinumas“. Pažymėtina, jog tokie atvejai Lietuvos baudžiamojoje teisėje apskritai nėra laikomi nusikalstamomis veikomis.

Aplinkybės „senyvas amžius“ ir „nėštumas“ jau buvo aptartos aukščiau šiame darbe. Vis dėlto, būtina pakartotinai pažymėti, jog Lietuva, savo baudžiamajame įstatyme nenumačiusi šių aplinkybių, kaip atsakomybę lengvinančių, akivaizdžiai išsiskiria iš kitų kaimyninių valstybių.

Atkreiptinas dėmesys ir į aplinkybę „asmens, laikomo kaltu dėl jo mažamečio vaiko, atsakomybė“. Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje tėvai, už jų mažamečių vaikų padarytas nusikalstamas veikas neatsako. Tokia tėvų atsakomybė numatyta tik kitose teisės šakose, tačiau netiesiogiai, per „vaiko nepriežiūros ar nepakankamos priežiūros“ institutą.

Būtina paminėti Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 62 straipsnį, kuriame numatytas bausmės skyrimas, konstatavus atsakomybę lengvinančias aplinkybes. O būtent, jame numatyta, jog „Konstatavus atsakomybę lengvinančias aplinkybes, numatytas baudžiamojo kodekso 61 straipsnio 1 dalies i) ir j) punktuose (i) kaltinamasis prisipažįsta padaręs nusikaltimą, aktyviai dalyvauja nusikaltimo išaiškinime, atskleidžiant nusikaltimo bendrininkus ar ieškant turto, pagrobto nusikaltimo metu; j) medicininės ar kitokios pagalbos nukentėjusiajam suteikimas po nusikaltimo padarymo, savanoriškas materialinės ar moralinės žalos, sukeltos nusikaltimo padarymu, ir kiti veiksmai, kuriais siekiama padarytos žalos restitucijos) ir nesant atsakomybę sunkinančių aplinkybių, skiriamos bausmės dydis negali viršyti trijų ketvirčių maksimalios griežčiausios už konkretaus, kodekso specialiojoje dalyje numatyto, nusikaltimo padarymą numatytos bausmės“. Taigi, šioms dviem atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms, numatytoms ir LR BK skiriama ypatinga reikšmė, kai, tuo tarpu, apie konkrečias taisykles skiriant bausmę konstatavus kitas atsakomybę lengvinančias aplinkybes, tikslių taisyklių nenumatyta.

Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse taip pat yra numatyta teismo diskrecija, konstatavus tam tikras išskirtines aplinkybes (susijusias su nusikaltimo tikslais ir motyvais, kaltininko vaidmeniu nusikaltimo padaryme, jo elgesiu darant nusikaltimą ir po jo ar kitas aplinkybes, mažinančias nusikaltimo socialinį pavojingumą, taip pat ir padėjimą atskleisti nusikaltimą įvykdytą bendrininkaujant), teismas gali kaltinamajam skirti mažiausia bausmę, numatytą už konkretų nusikaltimą, ar netgi mažesnę už mažiausią bausmę, ar netaikyti papildomos bausmės.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse atsakomybę lengvinančios aplinkybės paminimos kaip vertintinos ir kituose jo straipsniuose, pavyzdžiui „sąlyginė bausmė“, „bausmė už recidyvizmo nusikaltimus“.

Būtina pažymėti tai, jog Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse nepilnamečių, kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, numatyta atskirame kodekso straipsnyje. O būtent, 89 straipsnio „bausmės skyrimas nepilnamečiui“ 2 dalyje numatyta, jog „Kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, nepilnamečio amžius, turi būti įvertinamas, kartu su kitomis atsakomybę lengvinančiomis ar sunkinančiomis aplinkybėmis“. Kadangi, kaip bus aptarta toliau šiame darbe,

nepilnametystės faktorių teismas įvertina daugumoje iš nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų, Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas galėtų svarstyti šios aplinkybės įtvirtinimą LR BK 59 straipsnio pavyzdiniame sąraše.

Nagrinėjant užsienio valstybių literatūrą, susijusią su atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis, būtina paminėti ir Jungtines Amerikos Valstijas, kuriose šios aplinkybės yra populiariai vadinamos „advokatų arkliuku“, turint omenyje tai, kad gindamas savo klientą advokatas gali įrodinėti teismui visą eilę aplinkybių, kaip jo ginamojo atsakomybę lengvinančias. JAV teisininkai rengia rekomendacijas, kokias aplinkybes įrodyti, kaip lengvinančias yra paprasčiausia ir koks platus gali būti jų sąrašas.

Atskirai paminėtinas teisės daktaro Michael R. Levin veikalas⁸, kuriame jis aprašo 108 aplinkybes, kurias galima paprastai įrodyti teisme ginamojo naudai, kaip jo atsakomybę lengvinančias, bei pateikia teismų praktiką, patvirtinančią šią daktaro nuomonę.

Atkreiptinas dėmesys, jog JAV teisės teoretikas savo veikale tarp 108 atsakomybę lengvinančių aplinkybių pamini ir visas LR BK išvardintas atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Vis dėlto, autorius pamini ir tokių įrodinėtų atsakomybę lengvinančių aplinkybių, apie kurias Lietuvos teismai nėra užsiminę.

Pavyzdžiui, pateikiami pavyzdžiai, kai JAV teismas atsižvelgė į tokią atsakomybę aplinkybę, kaip „ginamasis vaikystėje patyrė fizinį ir/ar seksualinį išnaudojimą“. Taip pat, kaip lengvinanti minima ir tokia aplinkybė, kai „ginamasis nuolat patirdavo buitinių smurtą“. Nurodoma, jog puiki darbo patirties istorija taip pat laikoma aplinkybe, apibūdinančia kaltinamojo asmenybę. Paminimi ir „geri darbai“, kur kaip pavyzdys nurodoma, jog kaltininkas buvo kam nors išgelbėjęs gyvybę. „Ginamasis yra karo pabėgėlis ir turi išsilavinimo trūkumą“, „Tragiška ginamojo asmenybės istorija“ – šiuos faktus taip pat galima įrodyti, kaip aplinkybes, lengvinančias ginamojo atsakomybę.

Akivaizdu, kad Lietuvos baudžiamosios teisės specialistai, ypač advokatai, taip pat turi galimybės įrodinėti įvairiausių kaltinamojo asmenybę apibūdinančius faktus, kaip aplinkybes, palengvinančias jo atsakomybę. Vis dėlto, dažniausiai bylose minimos tos pačios, LR BK pavyzdiniame sąraše išvardintos aplinkybės.

⁸ Michael R. Levin „108 easy mitigating factors“, 2005.

3. LR BK numatytų baudžiamąją atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinys, jų aiškinimas teismų praktikoje

LR BK 59 straipsnyje pateikiamas atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas. Toliau darbe bus analizuojamos kiekviena šiame sąrašė numatyta aplinkybė, jas aprašant eiliškumu pagal M. Skriabino siūlomą atsakomybę lengvinančių aplinkybių klasifikaciją, t.y. išskiriant aplinkybes, apibūdinančias nusikalstamą veiką (objektyviusius nusikalstamos veikos požymius), apibūdinančias nusikalstamos veikos subjektą ir apibūdinančias abu šiuos nusikalstamos veikos sudėties elementus. Pažymėtina, kad ši klasifikacija yra sąlyginė ir dažni atvejai, kai konkrečiu atsakomybę lengvinančios aplinkybės gali apibūdinti ir kitą nusikalstamos veikos sudėties elementą arba apibūdinti kelis jų.

3.1. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios objektyviusius nusikalstamos veikos požymius

59.1.5. veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės.

Baudžiamosios teisės teoretikų nuomone, veika, padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jei tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės, yra aplinkybė, apibūdinanti objektyvias nusikalstamos veikos padarymo prielaidas. Ši aplinkybė pripažįstama lengvinančia todėl, kad kaltininkui dėl išorinių, nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių, buvo gerokai sumažėję galimybių pasirinkti teisėto elgesio variantą. Tokiais atvejais galima manyti, kad asmuo savo iniciatyva nebūtų ryžęsis nusikalsti, o nusikalstamos veikos iniciatorius yra kitas asmuo, prievarta palenkęs kaltinamąjį atlikti neteisėtus veiksmus.

Baudžiamosios teisės teoretikai psichinę prievartą aiškina kaip grasinimus naudoti smurtą (pavyzdžiui, nužudyti, atimti laisvę ir pan.), sunaikinti ar sugadinti turtą, paskleisti nepalankias žinias apie jį ar jo artimuosius ir pan. Fizinė prievarta – tai fizinės jėgos panaudojimas prieš žmogų, sukeltiant skausmą ir kitus padarinius sveikatai ar gyvybei.

Jeigu grasinimo ar prievartos pobūdis lėmė būtinają gintį, būtinają reikalingumą ar kitas baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes, asmuo apskritai neatsako pagal baudžiamąjį įstatymą. Vertinant šią aplinkybę, būtina atsižvelgti ir į tai, kad poveikis asmeniui gali būti

padaromas ne tik tais atvejais, kai prievarta taikoma paties kaltininko, bet ir jam artimų žmonių atžvilgiu. Taip pat nagrinėjama aplinkybė aiškinama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje⁹.

Pažymėtina, jog galiojus senajam LR BK Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹⁰ šią aplinkybę aiškino taip, jog prievartiniais veiksmais reikėtų laikyti ir tuos veiksmus, kai kitas asmuo, siekdamas priversti kaltininką padaryti neteisėtą veiką, paima, sunaikina ar sugadina jo turtą ir panašiai. Dabar ši aplinkybė negalėtų būti taip aiškinama, kadangi tokie asmens veiksmai būtų prielaida konstatuoti atsakomybę lengvinančią aplinkybę, numatytą LR BK 59 straipsnio 1 dalies 6 punkte.

Atkreiptinas dėmesys, jog teismų praktikoje, LR BK 59 straipsnio 1 dalies 5 punkte numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė konstatuojama itin retai.

Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario mėn. 20 d. nuosprendyje¹¹ konstatuojama: „*Kaltinamasis S. baigiamajame baudžiamosios bylos nagrinėjimo etape pripažinęs, kad padarė nusikaltimą, tvirtino, jog nusikaltimą padarė dėl K. M. jam daromos psichinės prievartos, nes šis grasinęs su juo susidoroti. BK 59 str. 1 d. 5 p. nustatyta lengvinanti aplinkybė yra tada, kai veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės. Ši aplinkybė pripažįstama lengvinančia todėl, kad kaltininkui dėl išorinių, nuo jo valios nepriklausančių faktorių buvo gerokai sumažinta galimybė pasirinkti teisėto elgesio variantą. Todėl, norint konstatuoti šią lengvinančią aplinkybę, būtina nustatyti aktyvius tyčinius kito asmens veiksmus. Tuo tarpu faktinė bylos medžiaga nepatvirtina šio kaltinamojo A. S. teiginio. Iš K. M. ir M. G. parodymų matyti, kad pastarasis, M. paklaustas ar galės gauti narkotikų, pažadėjęs pasidomėti, kreipėsi į S. ir, pasak G., S. iš karto atsakęs, kad jis galės gauti bet kokių narkotikų. Tai, kad S. vilkino pirmosios psichotropinių medžiagų partijos pardavimą M., nerodo, kad į nusikaltimo darymą jis buvo įtrauktas prievarta. Pasak M., negaudamas iš S. nei narkotinių medžiagų, nei pinigų, bijodamas prarasti 3000 litų, pagrasinęs apie pasisavintus pinigus pranešti policijai, pareikalavo, kad S. jam gražintų pinigus arba duotų už šią sumą sutartą kiekį psichotropinių medžiagų. Tokiu būdu S. turėjo galimybę laisvai apsispręsti: gražinti pinigus arba daryti nusikaltimą. Kaltinamasis laisva valia pasirinko antrąjį variantą. Beje, šios M. kaltinamajam pareikštos alternatyvos (grąžinti pinigus arba daryti nusikaltimą), neneigia ir pats S.. Tokiu būdu K. M., M. G. ir paties A. S. parodymai neduoda jokio pagrindo teigti, kad A. S. į nusikaltimo darymą buvo įtrauktas prieš jo valią. Priešingai, iš šių asmenų parodymų matyti, kad kaltinamojo valia nebuvo suvaržyta, kad jis,*

⁹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio mėn. 6 d. nutartis baudžiamosioje byloje Nr. 2K-334/2008.

¹⁰ LAT senato 1999 m. gruodžio 23 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“

¹¹ Nuosprendis baudžiamosioje byloje Nr. 1-27-51/2009.

turėdamas pasirinkimo laisvę nedaryti nusikalstamos veikos, sąmoningai pasirinko nusikalstamo elgesio alternatyvą.“

59.1.6. veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys.

Jei veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys, tai yra aplinkybė, apibūdinanti objektyvias nusikalstamos veikos padarymo prielaidas. Ši aplinkybė apibūdina psichinį subjekto bei jo daromos veikos ir jos padarinių santykį. Tokiais atvejais paprastai nebūna nei savanaudiškų, nei kitokių žemų paskatų (pavyzdžiui, keršto, pavydo), o kaltininko nusikalstama veika yra atsakomoji reakcija į provokuojančius arba rizikingus nukentėjusiojo veiksmus.

Baudžiamosios teisės teorijoje provokuojančiu laikytinas toks elgesys, kai nukentėjusysis sąmoningai skatina kaltininką pradėti nusikalstamą veiką prieš jį. Tokie nukentėjusiojo veiksmai gali pasireikšti įžeidimu, smurtu, ar kitokiais tyčiniaus veiksmais, nukreiptais tiek į patį kaltininką, tiek į jam artimus asmenis ir pan. Rizikingu reikėtų laikyti tokį elgesį, kai nukentėjusysis neatsargiai skatina kaltininką pradėti nusikalstamą veiką prieš jį. Tokiu atveju nukentėjusysis lengvabūdiškai tiki, kad jo elgesys neišprovokuos nusikalstamos kaltininko veikos prieš jį, arba išviso nevertina savo elgesio kaip rizikingo, nors gali ir turi numatyti, jog toks elgesys paskatins nusikalstamą kaltininko veiką prieš jį.

Jei kaltininko veiką išprovokavo ne nukentėjusiojo, o kito asmens veiksmai, tačiau kaltininkas, vertindamas padėtį, suklydo, tokia situacija teismo taip pat gali būti įvertinama kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje¹² nurodyta, jog sprendami, ar nukentėjusiojo poelgis buvo provokuojantis, teismai atsižvelgia į tai, kiek jis esmingai prieštarauja moralės ir dorovės principams, pažeidžia žmogaus garbę bei orumą ir kaip tai paveikia kaltininką, atsižvelgiant į jo individualias asmenines savybes.

Paminėtina ir aktuali teismų praktika. Šiaulių apygardos teismas 2011 m. vasario 21 d.¹³ konstatavo: „Iš bylos medžiagos matyti, kad joje nėra jokių duomenų apie tai, kad nukentėjusysis V. J. įžeidė nuteistąjį A. N. žodžiu ar agresyviai elgdamasis provokavo pastarąjį įvykdyti nusikalstamą veiką. Atsižvelgus į tai, kas išdėstyta, nėra pagrindo pripažinti A. N. atsakomybę lengvinančia aplinkybe tai, kad įtakos nusikaltimo padarymui turėjo provokuojantis nukentėjusiojo V. J. elgesys“. Akivaizdu, kad apeliacinės instancijos teismai taikydami LR BK 59

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės mėn. 16 d. Teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnis) apžvalga Nr. 28, kat. 1.2.3.2; 1.2.3.1; Teismų praktika 28

¹³ Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-91-116/2011

straipsnio 1 dalies 6 punkte numatytą atsakomybę lengvinančią aplinkybę aiškina atsižvelgdami į šios aplinkybės teorinį ir aukštesnės instancijos teismo išaiškinimą.

Taigi, taip, kaip ir nurodo baudžiamosios teisės teoretikai, teismai, konstatuodami faktą, jog veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys, kiekvienu konkrečiu atveju įvertina, kiek toks elgesys galėjo paveikti ir paveikė kaltininką, atsižvelgiant į jo individualias savybes.

59.1.9. veika padaryta peržengiant būtinios ginties ribas, kai baudžiamasis įstatymas numato atsakomybę už būtinios ginties ribų peržengimą.

Jei veika padaryta peržengiant būtinios ginties ribas, kai baudžiamasis įstatymas numato atsakomybę už būtinios ginties ribų peržengimą, tai yra aplinkybė, apibūdinanti objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius, bei rodanti teisiemojo ir jo padarytos nusikalstamos veikos santykį. Pagal LR BK 28 straipsnio 3 dalį, „Būtinios ginties ribų peržengimas yra tuo atveju, kai tiesiogine tyčia nužudoma arba sunkiai sutrikdoma sveikata, jeigu gynyba aiškiai neatitiko kėsinimosi pobūdžio ir pavojingumo. Būtinios ginties ribų peržengimu nelaikoma dėl didelio sumišimo ar išgąščio, kurį sukėlė pavojingas kėsinimasis, arba ginantis nuo įsibrovimo į būstą padaryta veika“. Taigi, baudžiamoji atsakomybė už būtinios ginties ribų peržengimą gali atsirasti tik tada, kai gynyba aiškiai neatitinka kėsinimosi pobūdžio ir pavojingumo, dėl to tiesiogine tyčia užpuolikas yra nužudomas arba jam sunkiai sutrikdoma sveikata.

Kadangi kaltininkas, nors ir peržengdamas leistinas būtinios ginties ribas, ginasi ar gina kitų visuomeninių santykių subjektų teises bei teisėtus interesus nuo pavojingo kėsinimosi, teismas gali daryti prielaidą, kad jis nėra itin pavojingas. Būtinios ginties ribas peržengęs asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis LR BK 62 straipsnio nuostatomis.

Kai skiriama švelnesnė, negu įstatymo nustatyta, bausmė, į būtinios ginties ribų peržengimą nebegalima pakartotinai atsižvelgti kaip į atsakomybę lengvinančią aplinkybę. Pažymėtina, kad esant būtinios ginties ribų peržengimui teismai dažniausiai paskiria švelnesnę, negu įstatymo numatytą bausmę ir kaip į atsakomybę lengvinančią aplinkybę nebeatsižvelgia. Dėl šios priežasties teismų praktika šios aplinkybės išaiškinimo prasme yra skurdi. Ieškant teismų praktikos baudžiamosiose bylose paieškos sistemoje www.infolex.lt, baudžiamųjų bylų klasifikatoriuje nurodant šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, sistema nepateikia nei vieno rezultato

3.2. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios nusikalstamos veikos subjektą

59.1.1. kaltininkas suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių.

Jau iš pirmo žvilgsnio matyti, jog ši atsakomybę lengvinanti aplinkybė yra alternatyvi, t.y. kaltininko asmenybę apibūdina ir tai, jog jis po nusikalstamos veikos padarymo realiai suteikė nukentėjusiajam pagalbą ar išvengė sunkesnių padarinių, ir tai, jog jis to siekė.

Teisės teoretikų nuomone, tai, kad kaltininkas suteikė nukentėjusiajam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė arba bandė išvengti sunkesnių padarinių, yra aplinkybė, ne tik parodanti veikos pavojingumo laipsnį, bet ir atspindinti kaltininko psichikos santykį su padaryta neteisėta veika bei leidžianti vertinti jo pastangas užkirsti kelią nusikalstamos veikos padariniams atsirasti. Pabrėžtina, kad šios aplinkybės buvimui konstatuoti būtini aktyvūs kaltininko veiksmai, kuriais jis siekė įsiterpti į jo paties sukeltų įvykių eigą taip, kad padarinių visai neatsirastų arba, jeigu jie iš dalies jau buvo atsiradę, jų nepadaugėtų. Tipinis pavyzdys galėtų būti atvejis, kai kaltininkas sunkiai sutrikdo nukentėjusiojo sveikatą, tačiau iškviečia gydytoją, kad išvengtų sunkesnių padarinių.

Atkreiptinas dėmesys, jog teismas kiekvienu konkrečiu atveju turi įvertinti, ar kaltininko veikoje nėra savanoriško atsisakymo pabaigti nusikalstamą veiką (kaip tai numatyta LR BK 23 straipsnyje). Tokie nusikalstamų veikų padarymo atvejai skirstomi pagal jų sudėties rūšį. Materialiosiose nusikalstamų veikų sudėtyse kaltininkas, savanoriškai atsisakydamas baigti nusikalstamą veiką, turi neleisti atsirasti žalingiems nusikalstamos veikos padariniams. Jeigu jam nepavyksta to padaryti, tokie jo veiksmai teismo gali būti vertinami tik kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė. Formaliosiose sudėtyse nusikalstama veika laikoma baigta nuo jos atlikimo momento, todėl, neatsižvelgiant į tai, jog negalima konstatuoti LR BK 23 straipsnyje numatytų sąlygų egzistavimo, kaltininko veiksmai, kuriais jis suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba išvengė arba bandė išvengti sunkesnių padarinių, teismo turėtų būti pripažįstami atsakomybę lengvinančia aplinkybe.

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką¹⁴ atsisakoma pripažinti minėtą aplinkybę lengvinančia tada, kai kaltininko pagalba nukentėjusiajam būna formali, negalinti turėti realaus poveikio nužudymo (taip pat ir kitokio pobūdžio nusikalstamų veikų) padarinių plėtojimuisi. Tai įrodo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių motyvai atmetant

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės mėn. 16 d. Teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnis) apžvalga Nr. 28, kat. 1.2.3.2; 1.2.3.1; Teismų praktika 28

kasatorių prašymus pripažinti kaltininko atsakomybę lengvinančia aplinkybe tai, kad jie bandė suteikti pagalbą nukentėjusiajam.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas 2007 m. sausio 23 d. nutartyje¹⁵ konstatavo: „Bylos duomenys patvirtina, kad V. Š. iš tiesų dėjo prie nukentėjusiojo žaizdos rankšluostį, tačiau greitąją medicinos pagalbą ir policiją iškvietė A. K. Taigi rankšluosčio dėjimas prie nukentėjusiojo žaizdos negali būti vertinamas kaip pagalbos nukentėjusiam asmeniui suteikimas, todėl teismas pagrįstai nepripažino šios aplinkybės jo atsakomybę lengvinančia“.

Pažymėtina, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama praktika rodo, kad pripažįstant LR BK 59 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytą atsakomybę lengvinančią aplinkybę nužudymų bylose keliamas reikalavimas tokią pagalbą suteikti laiku. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. balandžio 12 d. nutartyje¹⁶ konstatavo: „Kasatoriaus teiginys, kad jis savo iniciatyva iškvietė medicinos pagalbą ir todėl, remiantis BK 59 straipsnio 1 dalies 1 punktu, ši aplinkybė turėjo būti pripažinta jo atsakomybę lengvinančia, nepagrįstas. <...> Bylos duomenimis nustatyta, kad kasatorius peiliu sužalojo L. K. iki liudytojos I. R. apsilankymo. Ši liudytoja nurodė, kad atėjusi rado L. K. prastos būklės, ji gulėjo lovoje ir lyg sakė, kad skauda nugarą. A. K. to, kad žmona sužalota, nesakė, nors liudininkė išbuvo pas juos 5–10 min., tik pasakė, kad žmona girta. Liudytojai grįžus namo, maždaug po 10 min. pas ją atbėgo kasatorius ir pasakė, kad žmonai blogai. Remdamasis šiais duomenimis teismas teisingai nustatė, kad A. K., turėdamas galimybę per I. R. bandyti suteikti sužalotai L. K. pagalbą ir taip siekti išvengti jos mirties, I. R. nenurodė tikrų L. K. negalavimo priežasčių, ir pagrįstai tokios aplinkybės nepripažino lengvinančia“.

Taigi, diskusijų dėl šios aplinkybės turinio tarp baudžiamosios teisės teoretikų ir LAT formuluojamos teismų praktikos nekyla. Svarbiausias realus, o ne formalus šios aplinkybės išpildymas, t.y. pagalba turi būti suteikta reali ir laiku.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į nagrinėjamos aplinkybės santykį su LR BK 59 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta aplinkybe – žalos atlyginimu ar pašalinimu. Panevėžio apygardos teismas, 2011 m. sausio 28 d. nutartyje¹⁷ konstatavo jog: „Tai, kad sugrąžino pagrobtus daiktus apelianantas laiko padarytos žalos atlyginimu ir vertina tai kaip padėjimu nukentėjusiesiems išvengti sunkesnių padarinių. Prašo pripažinti tai jo atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis, numatytomis LR BK 59 str. 1 d. 1 p. ir 3 p. BK 59 str. 1 d. 1 p. numatyta lengvinanti aplinkybė yra tuomet, kai kaltininkas suteikė nukentėjusiajam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių. Iš šio punkto bei viso BK 59 str. analizės akivaizdu, jog šiuo atveju kalbama apie fizinę pagalbą kai padaryta žala nukentėjusiojo sveikatai. Tais atvejais kai kaltininkas grąžina pagrobtus daiktus laikoma, kad pašalinta padaryta žala (BK 59 str. 1 d. 3 p.)“.

¹⁵ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2007.

¹⁶ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-284/2005.

¹⁷ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-45-366/2011.

Taigi, aktuali teismų praktika pateikė dar vieną požymį, kuriuo apibūdinama LR BK 59 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė – pagalbos fizinis pobūdis. Taip pat teismas išaiškino, jog ši aplinkybė gali būti konstatuojama tik tose nusikalstamosiose veikose, kur žala padaroma nukentėjusiojo sveikatai. Manytina, kad šis klausimas yra diskusinis ir vertintinas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo.

Papildomai atkreiptinas dėmesys, jog ši aplinkybė, kaip atsakomybę lengvinanti, baudžiamosiose bylose konstatuojama retai, kadangi jei asmuo padaro tyčinę nusikalstamą veiką, dažniausiai jis siekia nusikalstamos veikos padarinių ir neturi intereso jų pašalinti.

59.1.2. kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis.

Visų pirma, pastebėtina, jog ši aplinkybė neabejotinai yra dažniausiai nagrinėjama ir konstatuojama baudžiamosiose bylose. Vis dėlto, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad dažniausiai pritaikoma pirmoji šios aplinkybės dalis, tai yra, kaltininko prisipažinimas ir gailėjimasis.

Kai nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo prisipažįsta padaręs LR BK numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padeda išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis, toks jo elgesys yra laikomas aplinkybe, apibūdinančia nusikalstamos veikos subjektą ir parodančia jo pažiūrų priklausomumą nuo situacijos ar kitų asmenų įtakos bei nepastovumą. Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas konstruodamas LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkto nuostatas, numatė ne vieną, o dvi iš dalies savarankiškas atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Dėl šios priežasties teismai atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis gali laikyti: a) kaltininko prisipažinimą padarius baudžiamajame įstatyme numatytą veiką ir nuoširdų gailėjimąsi; b) kaltininko pagalbą aiškinantis minėtą veiką ar (ir) joje dalyvavusius asmenis.

Baudžiamosios teisės teoretikų nuomone, kaltininko prisipažinimas padarius baudžiamajame įstatyme numatytą veiką ir nuoširdus gailėjimasis rodo mažesnę jo pavojingumą. Nuoširdus gailėjimasis dėl nusikalstamos veikos paprastai pasireiškia tuo, kad kaltininkas neigiamai vertina savo poelgius, gailisi dėl savo padarytų veiksmų ir stengiasi pašalinti ar sumažinti nusikalstamos veikos padarinius. Ši aplinkybė parodo kaltininko požiūrį į jo padarytą nusikalstamą veiką. Šis požymis turi būti objektyviai įvertinamas pagal eilę bylos aplinkybių: pranešimo apie padarytą nusikalstamą veiką pateikimą, kaltininko duotus parodymus, teisėsaugos institucijoms suteiktą pagalbą ir panašiai. Nuoširdus gailėjimasis dėl padarytos nusikalstamos veikos laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe tik tais atvejais, kai kaltininkas tai daro savo noru ir niekieno neverčiamas. Asmuo turi išreikšti nuoširdžią atgailą dėl padarytos veikos iki bylos išnagrinėjimo teisme. Nors pagal teismų praktiką matyti, kad kaltininkai dažniausiai nuoširdų galėjimąsi išreiškia

dar ikiteisminio tyrimo metu. Taip pat pastebėtina, jog jei teismo bylos nagrinėjimo metu asmuo pradeda neigti nusikalstamos veikos padarymą, pakeičia parodymus arba duoda tik iš dalies teisingus parodymus, ši aplinkybė nepripažintina lengvinančia.

Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, akcentuodamas nuoširdaus gailėjimosi santykį su prisipažinimu padarius nusikalstamą veiką, pabrėžia, kad asmens prisipažinimas yra būtina nuoširdaus gailėjimosi išraiška: „BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta aplinkybė, kad kaltininkas prisipažino padaręs nusikaltimą ir nuoširdžiai gailisi, teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančia tik tada, kai objektyviai įvertinęs aplinkybių visumą (pranešimo apie padarytą nusikalstamą veiką aplinkybes, duotus parodymus, teisėsaugos institucijoms suteiktą pagalbą ir pan.) gali nuspręsti, kad kaltininkas iš tikrųjų gailisi padaręs nusikaltimą. Šie kaltininko veiksmai turi būti atlikti savo noru. Jeigu nagrinėjant bylą teisme, skirtingai nei ikiteisminio tyrimo metu, asmuo pradeda neigti nusikalstamos veikos padarymą, keičia parodymus arba duoda tik iš dalies teisingus parodymus, ši aplinkybė nepripažįstama atsakomybę lengvinančia aplinkybe“. Šiuo atveju „pranešimas“ nėra būtina prisipažinimo ar nuoširdaus gailėjimosi sąlyga. Tai tik viena iš aplinkybių, turinčių reikšmės sprendžiant lengvinančių aplinkybių taikymą.

Kaltininko prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką vertintinas kaip atsakomybę lengvinanti aplinkybė, kai asmuo savanoriškai prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, o jei nusikalstamą veiką jis padarė kartu su bendrininkais – kai atskleidžia ir bendrininkų padarytas nusikalstamas veikas. Atkreiptinas dėmesys, kad jei asmuo padarė kelias nusikalstamas veikas, prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką gali būti atsakomybę lengvinančia aplinkybe tik tų veikų atžvilgiu, apie kurių padarymą asmuo prisipažino savanoriškai. Kaltininko prisipažinimu padarius nusikalstamą veiką reikėtų laikyti ir atvejus, kai jis laisva valia atvyksta ir praneša apie tai, kad padarė nusikalstamą veiką, valstybės institucijoms ar jų tarnautojams, nepriklausomai nuo to, ar apie šią nusikalstamą veiką jau yra žinoma, ar ne. Jei asmuo apie padarytą nusikalstamą veiką praneša ne savo noru, o verčiamas tam tikrų objektyvių aplinkybių, toks kaltininko elgesys nėra laikytinas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Pastebėtina, jog net pradėjus ikiteisminį tyrimą asmens prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, apie kurią nežinoma arba, kaltininko nuomone, nebuvo žinoma teisėsaugos institucijoms, laikytinas savanorišku. Savanoriškas kaltininko prisipažinimas turi didesnę reikšmę, jei jis yra grindžiamas pozityviais motyvais (pavyzdžiui, atgaila dėl padarytos nusikalstamos veikos, noras išvengti sunkesnių padarinių ir pan.).

Svarbus ir tokio prisipažinimo laikas - kaltininko prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką gali būti teismo pripažįstamas atsakomybę lengvinančia aplinkybe tik jei kaltininkas prisipažino ikiteisminio bylos tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Taip pat svarbu, jog kaltininkas teisme nekeistų parodymų ir neneigtų savo kaltės.

Pagal baudžiamosios teisės teoretikų išaiškinimą kaltininkas laikomas suteikusiu pagalbą aiškinant nusikalstamą veiką, jei jis gera valia aktyviais veiksmais padeda išaiškinti visas jam žinomas nusikalstamos veikos aplinkybes, surinkti įrodymus, nurodo nusikalstamos veikos liudytojus ir pan. Pabrėžtina, kad tais atvejais, kai byloje konstatuojamos visos komentuojamo straipsnio 1 dalies 2 punkto aplinkybės (kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo nustatytą veiką, nuoširdžiai gailisi, padėjo išaiškinti šią veiką bei joje dalyvavusius asmenis) ir byloje nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių, teismas privalo atsižvelgti į tai ir skirti kaltininkui su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę arba laisvės atėmimo bausmę, ne didesnę kaip įstatymo sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytos bausmės vidurkis. O jei kaltininkas dar ir visiškai ar iš dalies atlygino ar pašalino padarytą turtinę žalą, teismas, atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, turi apsvarstyti galimybę taikyti jam švelnesnę, negu įstatymo numatytą bausmę.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžia, jog teismų praktika nužudymų bylose orientuoja¹⁸ į tai, jog LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė pripažįstama tada, kai kaltininkas prisipažįsta padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir kartu nustatomas bent vienas šių momentų: 1) kaltininkas nuoširdžiai gailisi; 2) padėjo išaiškinti nusikalstamą veiką; 3) padėjo išaiškinti joje dalyvavusius asmenis.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo išaiškinimuose pažymi, jog visi minėtos aplinkybės turinio elementai yra tarpusavyje susiję ir vienas kitą papildo, todėl teismų praktikoje net nustačius kelias LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytų kaltininko veiksmų kombinacijas tai traktuojama kaip viena atsakomybę lengvinanti aplinkybė.

Kasacinis teismas, pabrėždamas šių aplinkybių sąsają taip pat yra nurodęs¹⁹, kad *<...> norint konstatuoti BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytą kaltininko atsakomybę lengvinančią aplinkybę, teismui nepakanka nustatyti, kad kaltininkas prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, būtina nustatyti ir jo nuoširdų gailėjimąsi dėl padarytos veikos.*

Nagrinėjant aktualią teismų praktiką pastebėtina, jog teismai, taikydami LR BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punktą, vis dėlto, remiasi baudžiamosios teisės teoretikų išaiškinimu ir išskiria du atsakomybę lengvinančios aplinkybės aspektus: „Kolegija pažymi, kad Baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte kaltininko prisipažinimas padarius baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdus gailėjimasis arba padėjimas išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis yra pripažįstama kaltininko atsakomybę lengvinančia aplinkybe, jei teismas nustato du momentus: a) kaltininko prisipažinimą, padarius baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir b) kaltininko nuoširdų gailėjimąsi arba padėjimą išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės mėn. 16 d. Teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnis) apžvalga Nr. 28, kat. 1.2.3.2; 1.2.3.1; Teismų praktika 28

¹⁹ Nutartyje Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-61/2006

asmenis“. T.y. pagal šį teismo išaiškinimą²⁰ prisipažinimas yra būtinasis požymis, norint konstatuoti šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, o kiti du požymiai yra alternatyvūs – t.y. galimas arba vienas, arba kitas, nereikalaujama konstatuoti jų abiejų.

Kaip jau buvo minėta šio skyriaus pradžioje, teismai dažniausiai konstatuoja kaltininko prisipažinimą ir nuosirdų gailėjimąsi. Kyla klausimas, ar teismai nesirenka paprastesnio būdo, nes jei aplinkybės konstatavimui pakanka paprastesnio įrodyti požymio, tuomet netenka prasmės sudėtingesnio (pagalbos aiškinant nusikalstamą veiką ar joje dalyvavusius asmenis) požymio įrodinėjimas.

59.1.3. kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą.

Jei kaltininkas savo noru atlygina ar pašalina padarytą žalą, tai laikytina aplinkybe, apibūdinančia nusikalstamos veikos subjektą ir parodančia jo požiūrį į nukentėjusį bei nusikalstama veika padarytą jam žalą. Žala, pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 ir 6.250 straipsnius yra turtiniai, fiziniai ar moraliniai padariniai, tiesiogiai sąlygoti kaltininko nusikalstamos veikos.

Itin svarbus aspektas konstatuojant šią aplinkybę - nustatyti, kad kaltininkas atlygina ar pašalina žalą, atsiradusią dėl neteisėtų jo veiksmų, savo noru. Svarbus ir žalos atlyginimo laikas - žala turi būti atlyginama iki teismo nuosprendžio priėmimo, o jį apskundus – iki bylos išnagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme. Kalbant apie žalos atlyginimo būdus, pažymėtina, jog jie gali būti įvairūs: kaltininkas grąžina pagrobtą turtą, pinigais atlygina pagrobto turto vertę, sutaiso sugadintą daiktą, viešai atsiprašo nukentėjusiojo už įžeidimą ar šmeižtą ir t.t. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog pagal aukščiau pateiktą aktualią teismų praktiką, žalos atlyginimu nelaikomas padėjimas asmeniui, patyrusiam fizinę žalą.

Anot teisės teoretikų, priklausomai nuo bylos aplinkybių teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe ir tuos atvejus, kai kaltininkas atlygina tik dalį nuostolių ar pašalina dalį žalos ar pašalina žalą ne savo iniciatyva, o kaltininko prašymu, taip pat kai žalą už kaltinamąjį atlygina kiti asmenys. Docentas pažymi ir tai, kad juo kaltininkas anksčiau atlygina ar pašalina padarytą žalą, tuo daugiau reikšmės tai turi skiriant bausmę.

Teismų praktikos skiriant bausmes nužudymų bylose²¹ analizė rodo, kad atsakomybę lengvinanti aplinkybė, jog kaltininkas atlygino padarytą žalą, nužudymų bylose pripažįstama tada, kai atlyginama visa turtinė žala.

²⁰ Kauno apygardos teismo 2011 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-197-238/11

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės mėn. 16 d. Teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnis) apžvalga Nr. 28, kat. 1.2.3.2; 1.2.3.1; Teismų praktika 28

„Kauno apygardos teismo 2006 m. lapkričio 23 d. nuosprendžiu [...] Teismas V. V. lengvinančia aplinkybe pripažino tai, kad jis savo noru atlygino nužudytojo motinai V. S. turtinę žalą – sumokėjo 3500 Lt. Tačiau iš teismo nuosprendžio matyti, kad baudžiamojoje byloje buvo pareikštas civilinis ieškinys ir dėl neturtinės žalos atlyginimo, o teismo nuosprendžiu iš kaltinamojo neturtinei žalai atlyginti buvo priteista 10 000 Lt nukentėjusiojo motinai (ši suma apskundus nuosprendį apeliacine tvarka buvo padidinta iki 60 000 Lt) bei 20 000 Lt nukentėjusiojo dukteriai. Ši žala nebuvo atlyginta“²².

Be to, kasacinis teismas taip pat yra nurodęs ir tai, kad „<...> BK 59 straipsnio 2 dalyje nedraudžiama teismui pripažinti atsakomybę lengvinančią aplinkybę ir tais atvejais, kai kaltininkas atlygina tik dalį nuostolių ar pašalina dalį žalos. Tuomet atlygintos žalos dydis turi būti pakankamai didelis, sudaryti pagrįstas prielaidas tikėtis neuždelsto likusios žalos dalies atlyginimo, kaltininko pastangos atlyginti likusią padarytosios žalos dalį yra nuoširdžios ir pan.“²³

Taigi, pastebėtina, jog baudžiamosios teisės teoretikų ir teismų praktikos formuojamas nuostatos išaiškinimas tam tikrose vietose išsiskiria, kadangi teoretikų nuomone žala turi būti atlyginama savanoriškai ir visa, o teismai šią aplinkybę interpretuoja plačiau, nors ir aiškindami ją per savo diskreciją pripažinti atsakomybę lengvinančiomis ir kitas, LR BK 59 straipsnio 1 dalyje nenumatytas aplinkybes. Manytina, jog tokia praktika nėra ydinga, kadangi net ir tais atvejais, kai kaltininkas atlygina ne visą žalą, tai parodo atitinkamą jo požiūrį į padarytą nusikalstamą veiką bei nukentėjusįjį, kartu parodydamas ir mažesnę savo bei padarytos veikos pavojingumą.

59.1.11. veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo.

Jeigu veika padaryta ribotai pakaltinamo asmens, tai yra aplinkybė, apibūdinanti nusikalstamos veikos subjektą. Ribotai pakaltinamu gali būti pripažįstamas asmuo, kuris nusikalstamos veikos darymo metu dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visapusiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Asmuo, teismo pripažintas ribotai pakaltinamu, už padarytą nusikalstamą veiką atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama, atsižvelgiant į ribotą pakaltinamumą kaip į atsakomybę lengvinančią aplinkybę (remiantis LR BK 59 straipsniu), arba jis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės jam taikant baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio (LR BK 67 ir 93 straipsnius) arba priverčiamąsias medicinos priemones (LR BK 98 straipsnis).

²² Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-216-60/2006.

²³ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-420/2007.

Atkreiptinas dėmesys, kad teismai konstatuodami šios aplinkybės egzistavimą į pagalbą dažnai pasitelkia ekspertus. Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismas 2008 m. gegužės mėn. 8 d. nuosprendyje²⁴ nurodė: „Teisme teismo psichiatras šią išvadą pilnai patvirtino - paaiškino, kad kaltinamasis V.V. gali papasakoti išorinę įvykių pusę (eigą, veiksmus- tiek savo, tiek kitų asmenų), tačiau negali pilnai įvertinti savo veiksmų pasekmes. Jis yra itaigus, gerai pasiduoda itaigai, negali nepaklusti kito asmens valiai, nurodymams- nors supranta, kad daro negerai, tačiau neįvertina pasekmių. Dėl to jis nusikalstamos veikos padarymo metu nepilnai galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti - yra pavaldumas kitam asmeniui, kuris yra emociškai stipresnis - šiuo atveju, kaltinamajam A.K.. Teismo psichiatrė nurodė, kad ekspertizės metu kaltinamasis V.V. taip pat aiškino vykdamas A.K. nurodymus. Todėl teismas daro išvadą, kad kaltinamojo V.V. atžvilgiu taikytinos LR BK 18 str nuostatos - ribotas pakaltinamumas, kuris vertintinas kaip lengvinanti atsakomybę aplinkybė (LR BK 59 str. 11 p.- veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo).“

Įdomu pastebėti ir tai, kaip teismai aiškina asmens neįgalumą, t.y. savaime nepripažįsta jo atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2008 m. balandžio mėn. 8 d. nutartyje²⁵ nurodė: „Pagal BK 59 straipsnio 1 dalies 11 punktą lengvinanti aplinkybė yra tai, kad veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo. Nuosprendyje nurodyta, kad L. G. yra II grupės invalidas, ribotas pakaltinamumas nekonstatuotas. Įstatyme nėra nuostatų, kad neįgalumas turi būti laikomas atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Taigi teismas turi teisę, bet ne pareigą, neįgalumą pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe (BK 59 straipsnio 2 dalis). Teismas tos aplinkybės, kad L. G. plėšimą padarė būdamas II grupės invalidas, lengvinančia aplinkybe nepripažino ir tokiu sprendimu įstatymo nepažeidė.“

59.1.12. veiką padarė prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas asmuo.

Jei veiką padarė prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas asmuo, tai yra aplinkybė, apibūdinanti nusikalstamos veikos subjektą ir tas pagrindines priežastis, dėl kurių asmuo padarė nusikalstamą veiką. Tokiu atveju svarbi laikina asmens būseną, kai jis negalėjo visapusiškai suprasti savo veiksmų pobūdžio ar juos valdyti. Skirtingai nuo riboto pakaltinamumo, tai neilgalaike asmens būseną, kuri atsiranda dar prieš jo valią padaryto trečiųjų asmenų poveikio. Nusikalstamą veiką padaręs asmuo prieš jo valią galėjo būti nugirdytas (apsvaigintas) apgaulės būdu (pavyzdžiui, vietoje vaistų nuo galvos skausmo, jam paduotos psichotropinės medžiagos), pavartojant prieš jį psichinį ar fizinį smurtą (pavyzdžiui, grasindami susidorojimu draugai priverčia nepilnametį išgerti alkoholi) ir pan. Priežastys, dėl kurių asmuo prieš jo valią nugirdomas ar apsvaiginamas, gali būti

²⁴ Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-63-383/2008.

²⁵ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2008.

įvairios: noras iš jo pasityčioti, kerštas, lengvabūdiškumas, neteisingai suprastas draugiškumas ir pan.

Įstatymų leidėjas išskiria priverstinį asmens girtumą ar apsvaigimą, kuris gali būti fiziologinis ir patologinis. Patologinio girtumo ar apsvaigimo būsenos asmuo iškreiptai suvokia tikrovę, todėl negali teisingai suvokti savo veiksmų esmės bei juos valdyti. Tokie asmenys paprastai pripažįstami nepakaltinamais. Fiziologinio girtumo ar apsvaigimo metu iš esmės nenutrūksta normalus psichinis kaltininko ryšys su išoriniu pasauliu, tačiau girtas ar apsvaigęs nuo narkotinių, psichotropinių, nuodingų ar stipriai veikiančių medžiagų, asmuo gali netekti savitvardos, pasidaryti įžūlus, gali sumažėti jo gebėjimas objektyviai suvokti aplinką ir į ją reaguoti bei pan.

Pažymėtina, jog teismas neturėtų pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe tokios situacijos, kai kaltininkas savo noru sukėlė sau būseną, dėl kurios jis nebegalėjo kontroliuoti savo veiksmų. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo trijų teisėjų kolegija 2003 m. sausio 7 d. nutartyje²⁶ konstatavo, jog „*teismas pagrįstai pripažino nepilnamečio girtumą sunkinančia aplinkybe, nors jam alkoholinius gėrimus vartoti pasiūlė suaugę asmenys, kadangi byloje nebuvo duomenų, kurie patvirtintų, jog nepilnametis buvo prieš savo valią verčiamas vartoti alkoholinius gėrimus*“.

59.1.13. nepavykęs savanoriškas atsisakymas padaryti nusikalstamą veiką.

Jei kaltininkui nepavyksta savanoriškai atsisakyti padaryti nusikalstamą veiką, tai yra aplinkybė, apibūdinanti nusikalstamos veikos subjektą, jo požiūrį į daromą nusikalstamą veiką. Motyvai, dėl kurių asmuo atsisako padaryti nusikalstamą veiką, juridinės reikšmės neturi. Tai gali būti padaryta dėl baimės, kitų asmenų įkalbinėjimų ir pan. Savanoriškai atsisakant pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą svarbiausia yra tai, kad asmuo atsisako baigti pradėtą nusikalstamą veiką savo noru (tai yra, neverčiant tai padaryti objektyvioms aplinkybėms), nors ir suvokia, kad gali ją pabaigti. Savanoriško atsisakymo pabaigti nusikalstamą veiką sąlygas reglamentuoja LR BK 23 straipsnis, kuriame numatyta, jog tuo atveju, kai nusikalstamos veikos ar jos padarinių nepavyko išvengti, asmeniui gali būti sušvelninama bausmė.

Teismai šią aplinkybę aiškina taip: „*Savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikalstamą veiką – asmens sąmoningas sprendimas atsisakyti tęsti pradėtą rengimąsi nusikaltimui ar pabaigti pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką. Tokį sprendimą asmuo turi priimti ne priverstas kitų asmenų ar susidūręs su neįveikiamomis kliūtimis, neleidžiančiomis pabaigti pradėtą parengtinę nusikalstamą veiką, o savanoriškai. Asmuo kuris bandė savo noru atsisakyti pabaigti nusikaltimą, bet nusikalstamos veikos arba jos padarinių jam nepavyko išvengti, atsako pagal*

²⁶ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31/2003.

baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis šio kodekso 59 straipsniu (BK 23 straipsnio 4 dalis). Šiuo atveju V. B. tariamo R. G. įkalbinėjimo negrobti šaldytuvo negalima laikyti atsisakymu pabaigti nusikalstamą veiką, nes tam, kad būtų ši aplinkybė, reikalingas asmens veikimas ar neveikimas. Be to, V. B. jau atlikti veiksmai – įsibrovimas į gyvenamąją patalpą ir televizoriaus bei radijo imtuvo pagrobimas – atitiko baigtos BK 178 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos sudėtį.“ Tokią nuostatą suformulavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. balandžio mėn. 4 d. nutartyje²⁷. Teismas pabrėžė, jog LR BK 59 straipsnio 1 dalies 13 punkte numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės konstatavimui būtini tie patys veiksniai, kaip ir konstatuojant savanorišką atsisakymą pabaigti nusikalstamą veiką, t.y. būtini realūs kaltininko veiksmai (ar neveikimas).

²⁷ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2006.

3.3. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, apibūdinančios ir nusikalstamą veiką ir kaltininko asmenybę

59.1.4. nusikalstama veika padaryta dėl labai sunkios turtinės arba beviltiškos kaltininko padėties.

Nusikalstama veika, padaryta dėl labai sunkios turtinės ar beviltiškos kaltininko padėties yra aplinkybė, apibūdinanti objektyvias nusikalstamos veikos padarymo prielaidas ir jos subjektą. Kaltininkas, vadovaudamasis savo požiūriu ir vertybinėmis orientacijomis, taip įvertina susiklosčiusią gyvenimišką situaciją, kad išeitį randa tik darydamas nusikalstamą veiką. Svarbu, jog teismas galėtų padaryti prielaidą, kad jei nebūtų tokių aplinkybių poveikio, asmuo nebūtų daręs nusikalstamos veikos. Vis dėlto, jei asmuo tokioje padėtyje atsidūrė dėl tyčinių jo paties veiksmų, teismas neturėtų pripažinti ją atsakomybę lengvinančia.

Vertindamas beviltišką nusikaltusio asmens padėtį, teismas taip pat turėtų išsamiai išsiaiškinti, ar kaltininkas nebuvo patekęs į būtiną reikalingumą situaciją. Pabrėžtina, kad beviltiška kaltininko padėtis visuomet yra fakto klausimas, kurį teismas kiekvieną kartą nustato atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo, teisiamojo posėdžio metu nustatytas objektyviai susiklosčiusias kaltininko gyvenimo aplinkybes, psichologinę kaltininko būseną dėl šių aplinkybių (pavyzdžiui, slegianti įtampa, neviltis ir pan.), asmens suvokimą, ar jis galėjo išvengti nusikalstamos veikos padarymo ir pan.

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką²⁸ kaltininkui susiklosčiusios objektyvios sąlygos (priverstinis nedarbas, turto praradimas, kaltininko ar jo šeimos nario liga, netinkamas artimo asmens poelgis), jeigu jos tiesiogiai paveikė kaltininką padaryti nusikaltimą, pripažįstamos atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis. Vis dėlto, tais atvejais, kai sunkios asmeninės ar šeimyninės aplinkybės atsirado dėl paties kaltininko tyčinių veiksmų, tokių aplinkybių pripažinti atsakomybę lengvinančiomis negalima.

Paminėtina ir aktuali teismų praktika - 2010 m. gruodžio 9 d. Šiaulių apygardos teismas nurodė²⁹: „Kolegija taip pat pažymi, kad BK 59 str. 1 d. 4 p. numatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė pripažįstama tada, kai kaltininkas nusikalsta dėl sunkios arba beviltiškos savo, kaip fizinio asmens, padėties. Todėl šiuo atveju, buvusi sunki turtinė D. V. įmonės padėtis, negali būti pripažinta kaip aplinkybė, kuri mažintų padarytos nusikalstamos veikos pavojingumą ir leistų švelninti baudžiamąją atsakomybę“.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio mėn. 23 d. Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimo apžvalga Nr. B2-11, kat. 2.1.1.3.3; Teismų praktika 12

²⁹ Nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-432-135/2010

Panašią nuomonę 2010 m. lapkričio 19 d. išreiškė ir Lietuvos Apeliacinis Teismas³⁰ – „Be paminėtų atsakomybę lengvinančių aplinkybių, apeliantė atsakomybę lengvinančia aplinkybe prašė pripažinti tai, jog ji nusikalstamą veiką padarė dėl labai sunkios turtinės padėties. Atmesdama šį skundo motyvą apeliacinės instancijos teisėjų kolegija pažymi, kad finansinės individualaus verslo problemos, bankinių įsipareigojimų turėjimas ir vaikų auginimas nėra sunki turtinė arba beviltiška kaltininko padėtis BK 59 straipsnio 1 dalies 4 punkto prasme. Be to, iš religinei bendruomenei priklausančių sąskaitų į asmenines sąskaitas neteisėtai persivesti pinigai buvo naudojami ne pirmojo būtinumo poreikiams tenkinti, o individualios įmonės „(duomenys neskelbtini)“ reikmėms, todėl pripažinti nurodytą aplinkybę apeliantės atsakomybę lengvinančia, nėra pagrindo“.

Taigi, teismų praktika antrina baudžiamosios teisės teoretikų išaiškinimams ir taip pat aiškina bei taiko šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę.

59.1.7. veika padaryta nukentėjusio asmens, kurio būklė beviltiška, prašymu.

Jei veika padaryta asmens, kurio būklė beviltiška, prašymu, tai yra aplinkybė, apibūdinanti ne tik nukentėjusįjį, bet ir kaltininko asmenybę. Tokiais atvejais paprastai nebūna nei savanaudiškų, nei kitokių žemų paskatų, o nusikalstama veika sąlygojama gailesčio ar noro palengvinti kito asmens padėtį. Išskirtinis tokios nusikalstamos veikos požymis yra tai, kad ji visuomet padaroma dėl kito asmens sveikatos būklės ir jo paties prašymu. Būklės beviltiškumas nustatomas vertinant visas bylos aplinkybes, tačiau tokiu atveju svarbiausia, kad tiek prašantis nukentėjęs asmuo, tiek kaltininkas suvoktų ir neabejotų, jog nukentėjusiojo būklė buvo beviltiška. Baudžiamosios teisės teoretikai, būtent altruistiniai motyvai lemia tai, kad komentuojama aplinkybė priskiriama prie atsakomybę lengvinančių.

Aiškinant LR BK nuostatas sistemiškai, būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip yra suprantamas būklės beviltiškumas. Pagal baudžiamosios teisės teoretikų pateikiamą išaiškinimą, beviltiškai sergančiu laikomas asmuo, sergantis mirtina ar kita nepagydoma liga, dėl kurios patiria dideles fizines ar moralines kančias ir dėl to nebenori gyventi.

Pastebėtina, jog teismų praktikoje itin reti atvejai, kuomet pritaikomas šis LR BK 59 straipsnio 1 dalies punktas. Tą galima susieti su beviltiškos būklės samprata ir paaiškinti specialios privilegijuotos nusikalstamos veikos sudėties egzistavimu – LR BK 134 straipsnyje reglamentuojamas padėjimas nusižudyti.

³⁰ Baudžiamojoje byloje Nr. 1A–453/2010

59.1.8. veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas.

Jei veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos, teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas, tai yra aplinkybė, apibūdinanti objektyvius nusikalstamos veikos sudėties požymius (tai yra būdą, kaip buvo padaryta nusikalstama veika) ir kartu parodanti kaltininko bei jo padarytos nusikalstamos veikos santykį. Kaltininkas veikia esant aplinkybėms, pašalinančioms baudžiamąją atsakomybę, tačiau pažeidžia joms privalomas teisėtumo sąlygas.

Įstatymų leidėjas pripažįsta, kad kaltininkas nusikalstamą veiką padaro dėl pozityvių ar neutralių motyvų (pavyzdžiui, neleisdamas ištrūkti aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui, siekdamas pašalinti gresiantį pavojų, vykdydamas teisėsaugos institucijų teisėtą užduotį ir pan.), kurie leidžia teismui manyti, jog kaltininko asmenybė nėra labai pavojinga.

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas, reglamentuodamas šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, paliko spragą, nes neįtraukė dar vienos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, - tai įsakymo vykdymą. Jei veika padaroma pažeidžiant įsakymo vykdymo teisėtumo sąlygas, tai ši aplinkybė turėtų būti pripažįstama lengvinančia pagal komentuojamojo straipsnio 2 dalį.

Atkreiptinas dėmesys, kad ši aplinkybė teismų praktikoje dažniausiai konstatuojama LR BK 62 straipsnio prasme. Aukščiau šiame darbe minėtoje teismų praktikos paieškos sistemoje www.infolex.lt pasirinkus baudžiamųjų bylų klasifikatorių, pagal šią atsakomybę lengvinančią aplinkybę, sistema pateikia tik vieną baudžiamąją bylą, kurioje teismas nagrinėjo šią aplinkybę. – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. birželio 13 d. nutartyje³¹ konstatavo: „*Tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai konstatavo, kad nuteistasis A. L. norėjo sulaikyti nukentėjusįjį K. Š., turėdamas realų pagrindą įtarti, kad pastarasis brakonieriavo, t. y. uždraustu laiku neteisėtai sumedžiojo taurųjį elnią. K. Š., bandydamas pabėgti, aktyviais veiksmais bandė išvengti sulaikymo. Tokia aplinkybė, kai kaltininkas nusikaltimą padaro dėl pozityvių ar neutralių motyvų (pavyzdžiui, neleisdamas ištrūkti aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui), kurie leidžia teismui manyti, kad kaltininko asmenybė nėra labai pavojinga, BK 59 straipsnio 1 dalies 8 punkte yra numatyta, kaip atsakomybę lengvinanti. Šio*

³¹ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K- 500/2006.

straipsnio 8 punktą gali būti taikomas tais atvejais, kai žala padaroma aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam arba įtariamam jos padarymu asmeniui, o sulaikytasis buvo įsitikinęs, kad asmuo, kurį jis siekia sulaikyti, yra padaręs baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad nusikalstamo įvykio metu A. L. buvo įsitikinęs, jog sulaikomasis K. Š. padarė didelę žalą gyvūnijai, o jo veika gali būti kvalifikuojama pagal BK 272 straipsnio 1 dalį. Atsižvelgiant į paminėtus duomenis, teisėjų kolegija konstatuoja, kad žemesnės instancijos teismai nepagrįstai nepripažino šios aplinkybės nuteistojo atsakomybę lengvinančia“.

59.1.10. veika padaryta dėl didelio susijaudinimo, kuri nulėmė neteisėti nukentėjusio asmens veiksmai.

Jei veika padaryta dėl didelio susijaudinimo, kuri nulėmė neteisėti nukentėjusiojo asmens veiksmai, tai yra aplinkybė, apibūdinanti nusikalstamos veikos objektyviają pusę - jos padarymo situaciją - ir subjektą. Didelis susijaudinimas pripažįstamas lengvinančia aplinkybe tik tada, jei: 1) jis pasiekė fiziologinio afekto laipsnį; 2) jį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai.

Baudžiamosios teisės teoretikai pažymi, jog fiziologinis afektas – tai ypatinga emocinė būseną, kai iš dalies aptemsta sąmonė ir susilpnėja savitvarda, tačiau neprarandamas gebėjimas suprasti savo veiksmų esmės ir juos įvaldyti. Įstatymų leidėjas didelį susijaudinimą pripažįsta atsakomybę lengvinančia aplinkybe todėl, kad fiziologinis afektas kyla esant kritinėms aplinkybėms, kai žmogui sunku rasti tinkamą išeitį iš netikėtai susidariusios situacijos. Fiziologinis afektas visuomet yra fakto klausimas, kurį teismas kiekvieną kartą nustato atsižvelgdamas į visas bylos aplinkybes. Baudžiamosios teisės teorijoje tokia teisiamosios būseną nusikalstamos veikos darymo metu dažnai vertinama kaip tam tikras moralinis jo nusikalstamos veikos pateisinimas.

Neteisėtais veiksmais laikomi bet kokie prieš kaltininką ar kitą asmenį nukreipti priešingi teisei veiksmai, kurie gali pasireikšti kėsினimusi į kaltininko ar kito asmens gyvybę ir sveikatą, turtą (tyčia ar dėl neatsargumo), smūgių sudavimu, kankinimu, tyčiojimusi, įžeidimu, šantažu ir panašiai. Priešingu įstatymui smurtu laikytini bet kokie tokio pobūdžio veiksmai, padaryti nesant būtinosios ginties, būtinojo reikalingumo ar asmens, padariusio nusikaltimą sulaikymo aplinkybių. Didelio susijaudinimo būseną gali būti sukelta ir nevienkartinių priešingų teisei veiksmų, besitęsiančių iki nusikalstamos veikos padarymo, jei nusikalstama veika padaryta iškart po padaryto veiksmo.

Jei didelį kaltininko susijaudinimą lėmė neteisėti ne nukentėjusiojo, o kito asmens veiksmai, tačiau kaltininkas, vertindamas padėtį, klydo, tokia aplinkybė taip pat gali būti pripažįstama atsakomybę lengvinančia.

Jei didelis susijaudinimas numatytas įstatymo dispozicijoje kaip sudedamoji veikos dalis (privilegiuota sudėtis), teismas negali jo pripažinti atsakomybę lengvinančia aplinkybe (pavyzdžiui, LR BK 130, 136 straipsniai).

Pažymėtina, jog teismų praktikoje dažniausiai pasitaiko tokie atvejai, kad kaltininkas dažnai nukentėjusiojo veiksmus įvertina kaip neteisėtus, tačiau teismas juos pripažįsta buvusius teisėtais. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2009 m. kovo mėn. 13 d. nuosprendyje³² pažymėjo: „*E. N. veiksmai D. S. atžvilgiu buvo teisėti, o pripažįstant atsakomybę lengvinančią aplinkybę, numatytą BK 59 str. 1 d. 10 p. nukentėjusiojo veiksmai, sąlygojantys didelį susijaudinimą, turi būti neteisėti. Taigi, vien šio požymio nebuvimas neleidžia taikyti minėtos lengvinančios aplinkybės, o svarstyti, ar įvykio faktinės aplinkybės atitiko kitus minėtame straipsnyje numatytus požymius, nėra prasmės.*“

Dėl šios priežasties ši atsakomybę lengvinanti aplinkybė baudžiamosiose bylose konstatuojama retai.

³² Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-124/2009.

3.4. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, nenumatytos LR BK

LR BK 59 straipsnio 2 dalyje numatyta, jog „teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas šio straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes“.

Ši nuostata reiškia, kad atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas nėra išsamus, teismas turi teisę pripažinti lengvinančiomis ir kitas aplinkybes, kurios parodo mažesnę padarytos nusikalstamos veikos ar kaltininko asmenybės pavojingumą. Pažymėtina, kad teismai šia LR BK nuostata pasinaudoja tais atvejais, kai dėl tam tikrų priežasčių negalima konstatuoti vienos iš LR BK 59 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės, tačiau teismo manymu, aplinkybės yra pakankamai svarbios, kad būtų pripažintos atsakomybę lengvinančiomis.

Teismų praktikoje lengvinančiomis aplinkybėmis pagal BK 59 straipsnio 2 dalį pripažįstamos sunki liga, nepriekaištingas elgesys, išlaikytiniai, jaunas amžius ir pan. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. vasario 4 d. nutartyje³³ pasisakė dėl kaltininko asmenybę charakterizuojančių požymių vertinimo būtinumo. Tenkindamas kasacinį skundą teismas atsižvelgė į tai, kad nuteistasis nusikaltimą padarė dėl susiklosčiusių sunkių šeimyninių aplinkybių.

Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. gruodžio mėn. 23 d. Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimo apžvalgoje³⁴ pažymėjo: „Teismas, skirdamas bausmę, gali atsižvelgti ir į įstatyme nenurodytas lengvinančias aplinkybes, pvz.: kaltininkas padeda autoavarijos metu nukentėjusiojo šeimai, vežioja jo šeimos narius lankyti ligoninėje nukentėjusį ir pan. Tačiau kai kurie teismai atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis pripažįsta asmenybę charakterizuojančius požymius, pavyzdžiui, kad asmuo anksčiau teistas nebuvo, teisės pažeidimų nėra padaręs ir pan. Tokie požymiai gali būti teismo nustatinėjami vertinant kaltininko asmenybės pavojingumą, tačiau negali būti pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis.“

Anksčiau teismai dažniausiai vadovaujantis LR BK 59 straipsnio 2 dalimi atsakomybę lengvinančia aplinkybe pripažindavo jauną kaltininko amžių, t.y. nepilnametystę. Tačiau pastaruoju metu išreiškiamas kiek kitoks požiūris. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas 2011 m. vasario 14 d. nuosprendyje³⁵ pažymėjo: „Iš tikrųjų baudžiamajame įstatyme nurodytų atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas nėra išsamus ir teismui yra palikta teisė (BK 59 str. 2 d.) pripažinti lengvinančiomis ir kitas aplinkybes, kurios parodo mažesnę padarytos nusikalstamos veikos ar kaltininko asmenybės pavojingumą (pvz. sunki liga, nepriekaištingas elgesys, išlaikytiniai, jaunas amžius ir pan.). Taigi, kaltininko amžius, iš esmės, gali būti traktuojamas, kaip atsakomybę

³³ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112/2003.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gruodžio mėn. 23 d. Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimo apžvalga Nr. B2-11, kat. 2.1.1.3.3; Teismų praktika 12

³⁵ Nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-64-354/2011/

lengvinanti aplinkybė. Tačiau būtent nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė ir taip yra privilegijuota Baudžiamajame įstatyme numatytais ypatumais (BK IX skyrius), todėl taikant minėto skyriaus normas, specialiai skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimams, savaime atsižvelgiama į tai, kad nusikalstamą veiką padarė nepilnametis. Iš skundžiamo nuosprendžio matyti, kad apylinkės teismas, sprenddamas K. D. baudžiamosios atsakomybės klausimą, atsižvelgė į nepilnamečiams taikytinos baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir nuteistajam K. D., kaip nepilnamečiui, atidėjo paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymą (BK 92 str.) bei paskyrė auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą (BK 87 str.). Tai rodo, kad teismas, skirdamas bausmes, atsižvelgė į aplinkybę, kad K. D. baudžiamuosius įstatymus pažeidė (padarė sunkų tyčinį nusikaltimą ir pasikėsino padaryti sunkų tyčinį nusikaltimą) būdamas nepilnamečiu, kas akivaizdžiai suponavo ir lengvesnę nuteistojo teisinę padėtį“.

Toks teismo išaiškinimas laikytinas pagrįstu, kadangi dvigubas atsakomybės švelninimas nepilnamečiams asmenims pažeidžia kitos pusės – nukentėjusiojo – interesus.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad teismai kaltininko atsiprašymo taip pat nepripažįsta atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas 2011 m. vasario 17 d. nutartyje³⁶ pastebėjo: „Prašydamas sušvelninti jam paskirtą bausmę, V. G. nurodo, kad jis du kartus atsiprašė nukentėjusiosios. Atsakydama į minėtą nuteistojo argumentą, teisėjų kolegija pažymi, jog Lietuvos Respublikos BK 59 straipsnio 1 dalyje nurodytą kaltininko atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas nėra baigtinis - sutinkamai su minėto straipsnio 2 dalimi, teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis ir kitas šio straipsnio 1 dalyje nenurodytas aplinkybes, t. y. aplinkybes, kurios parodo mažesnę padarytos nusikalstamos veikos ar kaltininko asmenybės pavojingumą. Kolegijos nuomone, aplinkybė, kad nuteistasis V. G. atsiprašė nukentėjusiosios, negali pateisinti pastarojo nusikalstamo elgesio ir negali būti laikoma aplinkybe, parodančia mažesnę padarytos nusikalstamos veikos ar kaltininko asmenybės pavojingumą. Todėl pripažinti nuteistojo atsakomybę lengvinančia aplinkybe tai, kad jis atsiprašė nukentėjusiosios, nėra pagrindo“.

Pažymėtina ir tai, kad teismas gali pripažinti bet kurią LR BK 59 straipsnyje nurodytą aplinkybę atsakomybe lengvinančia ir tada, kai ji nenurodyta kaltinamajame akte. Kaltinamasis aktas yra prokuroro priimtas dokumentas, kuriuo baigiamas ikiteisminis tyrimas, aprašoma nusikalstama veika, nurodomi duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas ir baudžiamasis įstatymas, kuriame numatyta ta veika (BPK 23 straipsnis). Kaltinamajame akte nurodomos ir įtariamojo atsakomybę lengvinančios bei sunkinančios aplinkybės. Galutinį sprendimą dėl aplinkybių pripažinimo atsakomybę lengvinančiomis ir sunkinančiomis priima teismas. Kaltinamuoju aktu prokuroras tik nurodo savo poziciją, kokios aplinkybės turi būti tiriamos teisiame posėdyje.

³⁶ Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-93-116/2011.

Jame gali būti sprendžiami klausimai ir dėl kitų, prokuroro nenurodytų aplinkybių, pripažinimo atsakomybę lengvinančiomis ir sunkinančiomis. Tai gali būti daroma tiek kitų bylos nagrinėjimo teisme dalyvių, tiek paties teismo iniciatyva. Pasiūlyti svarstyti kaltinamajame akte nenurodytas aplinkybes turi teisę ir prokuroras (BPK 219 straipsnis).

4. Atsakomybę lengvinančių aplinkybių įtaka baudžiamajai atsakomybei ir bausmės skyrimui

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 1999 m. gruodžio mėn. 23 d. Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis apibendrinimo apžvalgoje pažymėjo: „Atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių nustatymas yra viena iš bausmės individualizavimo sąlygų, numatytų bendruosiuose bausmės skyrimo pagrinduose.“ Pažymėtina, kad klausimą, kokią konkrečią reikšmę individualizuojant bausmę turi kuri nors lengvinanti aplinkybė, įstatymų leidėjas paliko spręsti būtent teismui.

Net penkiuose LR BK straipsniuose minimas atsakomybę lengvinančių aplinkybių institutas, kaip turintis reikšmės baudžiamajai atsakomybei ir bausmės skyrimui – LR BK 54 straipsnyje atsakomybę lengvinančios aplinkybės priskiriamos prie bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų, 61 straipsnyje aprašomas bausmės skyrimas, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, 39 straipsnyje institutas paminimas, kaip viena iš atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygų, 62 straipsnyje, kaip viena iš švelnesnės, negu įstatyme numatyta, bausmės skyrimo sąlyga, o 26 straipsnyje nurodomas šių aplinkybių individualus pobūdis.

LR BK 54 straipsnyje įstatymų leidėjas išvardino bendruosius bausmės skyrimo pagrindus. Straipsnio 2 dalyje nurodytas sąrašas aplinkybių, į kurias turi atsižvelgti teismas, skirdamas bausmę. Šios aplinkybės priskiriamos tai bausmės pagrindų grupei, kurios yra skirtos bausmei individualizuoti. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimo Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžių surašymą“ 3.1.12 punkte akcentuojama, kad „Motyvuodamas konkrečią bausmę teismas nuosprendyje aprašo byloje nustatytas BK 54 str. 2 d. nurodytas aplinkybes, įvertina kiekvienos jų reikšmę ir nurodo, kurios ir kaip nulemia bausmės rūšį ir dydį“. LR BK 54 straipsnio 2 dalies 1 punkte numatyta, jog skirdamas bausmę teismas atsižvelgia į atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes.

Konkrečias bausmės skyrimo, byloje konstatavus atsakomybę lengvinančias aplinkybes, taisyklės reglamentuoja LR BK 61 straipsnis. Teisės teoretikai pabrėžia, kad atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių nustatymas yra viena svarbių skiriamos bausmės individualizavimo sąlygų. LR BK 61 straipsnio 1 dalis įpareigoja teismą skiriant bausmę nustatyti, ar yra tik atsakomybę lengvinančių, ar yra tik atsakomybę sunkinančių aplinkybių, ar yra tiek atsakomybę lengvinančių, tiek atsakomybę sunkinančių aplinkybių, ir įvertinti kiekvienos aplinkybės reikšmę.

Teismas, skirdamas bausmę, įvertina atsakomybę lengvinančias (ir sunkinančias) aplinkybes, jų kiekį, pobūdį, tarpusavio santykį, taip pat kitas LR BK 54 straipsnio 2 dalyje

nurodytas aplinkybes. Aplinkybių įvertinimas reiškia, kad teismas aplinkybes pripažįsta teisiškai reikšmingomis ir nustato lyginamąjį jų reikšmingumą.

Aplinkybių kiekis parodo nustatytą atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių skaičių, o pobūdis – santykį su atskirais nusikalstamos veikos sudėties elementais. Pavyzdžiui, aplinkybė, nusakanti, kad kaltininkas suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių (LR BK 59 straipsnio 1 dalies 1 punktas), apibūdina kaltininko asmenybę, aplinkybė, nusakanti, kad veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jei tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės (LR BK 59 straipsnio 1 dalies 5 punktas), apibūdina objektyviąją nusikalstamos veikos pusę ir pan. Nustatydamas šių aplinkybių tarpusavio santykį, teismas įvertina kiekvieną aplinkybę atsižvelgdamas į jos santykį su kita aplinkybe. Pavyzdžiui, dėl padarytos nusikalstamos veikos atsirado sunkių padarinių, bet kaltininkas atlygino tik dalį žalos ir pan. Įstatyme nenumatytas lyginamasis tokių aplinkybių reikšmingumas, tai palikta teismo nuožiūrai. Kitos BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytos aplinkybės yra padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnis, kaltės forma ir rūšis, padarytos nusikalstamos veikos motyvai ir tikslai, nusikalstamos veikos stadija, kaltininko asmenybė, asmens, kaip bendrininko dalyvavimas darant nusikalstamą veiką, forma ir rūšys.

Motyvuodamas parenkamą bausmės rūšį ir dydį teismas nurodo aplinkybes, kuriomis pagrindžiamas bausmės rūšies parinkimas ir bausmės dydžio nustatymas. Be to, rekomenduojama motyvuojant tai numatyti, ar konkretus bausmės rūšies ir dydžio parinkimas leis pasiekti bausmės skyrimo tikslus, ar kaltininkas realiai turi galimybę atlikti konkrečią bausmę (pavyzdžiui, ar atsižvelgiant į sveikatos būklę kaltininkas galės tam tikrą valandų skaičių dirbti viešuosius darbus, ar atsižvelgiant į pajamas kaltininkas galės sumokėti tam tikro dydžio baudą ir pan.).

Pažymėtina, kad BK 61 straipsnio 2 dalies taikymas yra teismo teisė, bet ne pareiga. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-209/2006 pažymėjo: „*BK 61 straipsnio 2 dalies dispozicija neriboja teismo teisės pasirinkti BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatytos bausmės rūšies ar nustatyti jos dydžio, tačiau reikalauja motyvuoti atitinkamą sprendimą bei nurodo, kad bausmės dydis turi būti skaičiuojamas nuo jos vidurkio. Kasatorius šią dispoziciją traktuoja kitaip, kaip reikalaujančią skirti bausmę, didesnę negu taikomo BK straipsnio sankcijoje numatytos tam tikros bausmės rūšies vidurkis. Tokia įstatymo traktuotė nėra tiksli, nes perkelia akcentą nuo bausmės dydžio apskaičiavimo metodo į patį bausmės dydį. Įstatymo tekstas įsakmiai nereikalauja skirti tik tokią bausmę, kuri yra didesnė už sankcijoje numatytą jos vidurkį. Tai matyti ir iš sisteminio BK normų aiškinimo. Pakanka palyginti BK 61 straipsnio 2 dalies dispoziciją su BK 56 straipsnio 2 dalies dispozicija, kurioje aiškiai pasakyta, jog pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkį bausmė“.*

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. Teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54–64 straipsniai) apžvalgoje Nr. 27-2³⁷ konstatavo: „pažymėtina, kad BK 61 straipsnio 2 dalis teismų praktikoje aiškinama tik kaip bausmės skyrimo taisyklė, kuria gali būti remiamasi, tačiau tai nėra reikalavimas skirti griežtesnę ar švelnesnę negu bausmės vidurkis bausmę, atsižvelgiant į tai, kaip įvertinamos atsakomybę lengvinančios ir (ar) sunkinančios aplinkybės.“

Prof. V. Piesliakas darbo pradžioje paminėtame mokslo darbe „Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes“³⁸ nurodo: „BK 61 straipsnio 2 dalis nustato, kad teismui apsisprendus dėl skirtinos bausmės rūšies, jos dydžio klausimas pradedamas spręsti nustatčius bausmės rūšies vidurkį įstatymo sankcijoje. Pažymėtina, kad šis metodinis reikalavimas taikomas ne tik laisvės atėmimo, bet ir kitoms bausmės rūšims, kaip antai areštui, baudai ar teisės dirbti tam tikrą darbą atėmimui. Įstatymo už padarytą nusikaltimą sankcijoje nustatytas bausmės vidurkis yra atskaitos taškas teisingai bausmei parinkti. Apsistojęs ties vidurkiu teismas atsižvelgia į visas reikšmingas bausmės skyrimui aplinkybes, nustatytas BK 54 straipsnio 2 dalyje, būtent į: 1) padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį; 2) kaltės formą ir rūšį; 3) padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus; 4) nusikalstamos veikos stadiją; 5) kaltininko asmenybę; 6) asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį ir 7) atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes. Taigi įstatymas reikalauja atsižvelgti net į septynių rūšių aplinkybes. Visos jos turi vienodą reikšmę bausmės skyrimo procese ir gali turėti įtakos skiriant galutinę bausmę. Tačiau problema yra ta, kad taip jau istoriškai susiklostė, kad teismai paprastai per didelę reikšmę teikia ir atsižvelgia į BK 54 straipsnio 2 dalies 7 punkte numatytas atsakomybę sunkinančias ir lengvinančias aplinkybes ir mažiau dėmesio skiria kitoms BK 54 straipsnio 2 dalyje numatytoms aplinkybėms. Tuo tarpu BK 61 straipsnio 2 dalyje įsakmiai pasakyta, kad teismas įvertina ne tik atsakomybę sunkinančias ir lengvinančias, bet ir kitas BK 54 straipsnio 2 dalyje nurodytas aplinkybes. Be to, visos jos turi vienodą galią. Tai ne kartą pabrėžė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas“.

Atkreiptinas dėmesys, kad BK 61 straipsnis 5-ąja ir 6-ąja dalimis buvo papildytas 2003 m. balandžio 10 d., kuomet buvo numatyta, jog „5. Ne didesnę kaip straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą numatytos bausmės vidurkis laisvės atėmimo bausmę teismas gali skirti asmeniui, dalyvavusiam tyčia nužudant, jeigu jis prisipažino dėl visų savo padarytų nusikalstamų veikų ir aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytą tyčinį nužudymą“, bei „6. Šio straipsnio 5 dalis netaikoma tyčinio nužudymo, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo organizatoriui ar vadovui.“

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. Teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54–64 straipsniai) apžvalga, Teismų praktika Nr. 27

³⁸ JURISPRUDENCIJA. Mokslo darbai. 2008 11(113); 7–15

BK 61 straipsnio 5 dalis numato atsakomybę lengvinančią aplinkybę, detalizuojančią BK 59 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytą aplinkybę. Be abejonės, šis reglamentavimo būdas pasirinktas neatsitiktinai, o atsižvelgiant į nusikaltimo, kuriam ši aplinkybė taikoma, sunkumo pobūdį ir laipsnį. Tyčinis nužudymas, pagal BK 11 straipsnio 6 dalį laikytinas labai sunkiu nusikaltimu, kuomet teismai linkę skirti didesnę, nei įstatyme numatytas bausmės vidurkis, bausmę.

Nagrinęjant atsakomybę lengvinančių aplinkybių instituto reikšmę bausmės skyrimui, būtina atkreipti dėmesį ir į BK 62 straipsnį, kuriame numatyta teismo teisė už kiekvieną nusikalstamą veiką paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatytą bausmę. Atkreiptinas dėmesys, kad už pagal bendruosius bausmės skyrimo pagrindus, už nusikalstamos veikos padarymą gali būti skiriama tik tokios rūšies ir tokio dydžio bausmė, kokia numatyta BK straipsnio, pagal kurį asmuo teisiamas, sankcijoje. BK 62 straipsnyje numatyta šios bendros taisyklės išimtis: teismas turi teisę skirti švelnesnę, negu įstatymo nustatytą bausmę, net tada, kai pati švelniausia BK straipsnio sankcijoje numatyta bausmė yra per griežta ir bausmės paskirtis gali būti pasiekta paskyrus švelnesnę bausmę. Skiriant tokią bausmę turi būti atsižvelgiama į baudžiamosios bylos aplinkybių visumą, kuri mažina kaltininko asmenybės pavojingumą ir (ar) padarytos veikos pavojingumą, rodo veikos atsitiktinį ar situacinį pobūdį ir panašiai.

Baudžiamosios teisės teoretikai nurodo, jog švelnesnę, negu įstatymo numatyta bausmė – mažesnė bausmė, nei numatyta straipsnio sankcijoje už padarytą nusikalstamą veiką, arba mažesnė bausmė, nei įstatymas numato skirti pavojingam recidyvistui, arba švelnesnę bausmės rūšis, negu numatyta straipsnio dispozicijoje už padarytą nusikalstamą veiką.

Atkreiptinas dėmesys, jog BK 62 straipsnyje numatyta, kad teismas gali, tačiau neprivalo paskirti švelnesnę bausmę. Jei nustatomi pagrindai taikyti šio straipsnio nuostatas, tokia galimybė turi būti apsvarstoma.

Pažymėtina, kad BK 62 straipsnio taikymas siejamas ne su padarytos nusikalstamos veikos sunkumu, o su konkrečiomis nusikalstamos veikos aplinkybėmis, nurodytomis šiame straipsnyje, taigi, šio straipsnio nuostatos gali būti taikomos ir nustačius atsakomybę sunkinančių aplinkybių.

BK 62 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad tokią teisę teismas turi, jei nusikalstamą veiką padaręs asmuo pats savo noru atvyko ar pranešė apie šią veiką, prisipažino ją padaręs ir nuoširdžiai gailisi, ir (ar) padėjo ikiteisminiam tyrimui bei teismui išaiškinti nusikalstamą veiką, ir visiškai ar iš dalies atlygino ar pašalino padarytą turtinę žalą. Pažymėtina, kad analogiškos nurodytoms, atsakomybę lengvinančios aplinkybės yra numatytos ir BK 59 straipsnio 1 dalies 2 ir 3 punktuose, tačiau jos nėra visiškai vienodos, nes BK 62 straipsnis iš asmens reikalauja ne tik prisipažinti, bet ir savo noru atvykti arba pranešti apie ją. Be to, pastarajame straipsnyje numatytas įpareigojimas atlyginti ar pašalinti ne apskritai žalą, o turtinę žalą.

Atvykimas ir pranešimas apie nusikalstamą veiką reiškia, kad asmuo tusi savanoriškai atvykti į valstybės instituciją ir pranešti apie savo nusikalstamą veiką. Jei asmuo padarė kelias nusikalstamas veikas, jo atvykimas ir pranešimas apie nusikalstamos veikos padarymą gali būti laikomas pagrindu švelninti bausmę tik už tas nusikalstamas veikas, apie kurias jis pranešė savanoriškai. Galima pranešti ne tik apie baigtą nusikalstamą veiką, bet ir apie pasikėsinimą ar rengimąsi ją padaryti. Pažymėtina, kad apie padarytą nusikalstamą veiką turi būti pranešama valstybės institucijoms ar jų tarnautojams, kurie yra įgalinti vykdyti baudžiamąjį persekiojimą.

Įstatymas reikalauja, kad teismas nustatytų bent dvi atsakomybę lengvinančias aplinkybes. Tokiomis aplinkybėmis gali būti tiek BK 59 straipsnyje lengvinančių aplinkybių sąrašė numatytos, tiek kitos teismo pripažintos atsakomybę lengvinančiomis aplinkybės. Tokios sąlygos – bent dvi atsakomybę lengvinančios aplinkybės – neatitinka tos lengvinančios atsakomybę aplinkybės, kurioms įstatymų leidėjas suteikė savarankiškų sąlygų reikšmę: veika padaryta peržengiant būtinąsias ginties ribas, veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijos užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygos. Šios sąlygos taip pat neatitinka atsakomybę lengvinančios aplinkybės, kurios įstatyme numatytos kaip būtinas nusikaltimo sudėties požymis. Teismo nustatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės visada turi parodyti mažesnę padarytos nusikalstamos veikos bei ją padariusio asmens pavojingumą ir suteikti pagrindą manyti, kad galima taikyti komentuojamo straipsnio nuostatas.

BK 62 straipsnio 4 dalyje numatyta galimybė švelninti bausmę organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariams, kurie bendradarbiauja su teisėsaugos institucijomis. Pažymėtina, kad viena iš šioje 62 straipsnio dalyje numatytų aplinkybių - „nužudymas padarytas dėl grasinimo ar prievartos“ - aiškintina analogiškai, kaip ir BK 59 straipsnyje numatyta aplinkybė „veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos“.

Darytina išvada, kad atsakomybę lengvinančios aplinkybės – „kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamąjį įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis“, „kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą“ bei „veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos“ įstatymų leidėjo nuomone turi didesnę vertinamąją reikšmę nei kitos BK 59 straipsnyje numatytosios.

Atsakomybę lengvinančios aplinkybės turi reikšmę ne vien bausmės skyrimui, tam tikrais atvejais jos įtakoja ir atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Antai BK 39 straipsnyje numatyta, kad: „Asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų nusikaltimą, teismo motyvuotu sprendimu gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu: 1) jis pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką ir 2) yra ne mažiau kaip dvi šio kodekso 59 straipsnio 1 dalyje numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, ir 3) nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių.“

Atkreiptinas dėmesys, jog BK 39 straipsnis buvo keistas 2003 m. balandžio 10 d., kuomet 39 straipsnio 1 dalyje po žodžio „nusižengimą“ buvo įrašytas žodis „arba“, o žodžiai „arba nesunkų ar apysunkį tyčini“ ir 2 dalis išbraukta ir straipsnis išdėstytas dabartine redakcija. Taigi, buvo eliminuotas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės esant lengvinančių aplinkybių, kai padarytas nesunkus ar apysunkis tyčinis nusikaltimas, bei įpareigojimas teismui, atleidus asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal 39 straipsnio 1 dalį, skirti jam baudžiamojo poveikio priemonės. Pažymėtina, jog tokį BK pakeitimą pasiūlė Gintaras Švedas, Romualdas Markevičius bei Aloyzas Sakalas.

Teisės teoretikai, aiškindami atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės esant lengvinančių aplinkybių institutą, nurodo, jog BK atsakomybę lengvinančios aplinkybės priklausomai nuo atitinkamų sąlygų vertinamos nevienareikšmiškai. Vienais atvejais BK 59 straipsnyje numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės lemia, jog kaltininkui skiriama švelnesnė bausmė sankcijos ribose, kitais atvejais – švelnesnė, negu įstatymo numatyta bausmė. Tuo tarpu BK 39 straipsnis nustato, kad lengvinančių aplinkybių buvimas rodo, jog kaltininką už jo padarytą nusikalstamą veiką dėl mažesnio jos pavojingumo laipsnio nėra tikslinga traukti baudžiamojon atsakomybėn.

Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas gali būti keliamas tik po to, kai nustatomas pavojingos veikos, atitinkančios baudžiamajame įstatyme numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį, padarymo faktas bei ją padaręs asmuo. To nenustačius baudžiamoji atsakomybė negalima, taigi negali būti sprendžiamas ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas.

Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra lengvinančių aplinkybių, yra besąlyginė atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis, kai asmuo pirmą kartą padaro baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų nusikaltimą esant bent dviem atsakomybę lengvinančioms aplinkybėms. Asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra lengvinančių aplinkybių, gali būti atleistas tik esant BK 39 straipsnyje nurodytų aplinkybių visumai: a) asmuo padaręs baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų nusikaltimą; b) tokią nusikalstamą veiką jis padaręs pirmą kartą; c) egzistuoja ne mažiau kaip dvi atsakomybę lengvinančios aplinkybės, numatytos BK 59 straipsnio 1 dalyje; d) nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Tik visų šių sąlygų egzistavimas duoda pagrindą teismui atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės.

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. birželio 16 d. nutarimo Nr. 25 „Dėl teismų praktikos atidedant paskirtų bausmių vykdymą“ 2 punktą asmuo pripažįstamas nusikalstamą veiką padariusiu pirmą kartą, jei jis anksčiau nebuvo teistas arba buvo teistas, tačiau jam teistumas yra išnykęs ar panaikintas, pritaikius amnestijos aktą arba malonės suteikimo tvarka

jis atleistas nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo ar pataisos darbų bausmės ir panašiai.

Dėl asmens padarytos nusikalstamos veikos turi būti nustatytos ne mažiau kaip dvi atsakomybę lengvinančios aplinkybės, nurodytos BK 59 straipsnio 1 dalyje. Tokiu atveju gali būti atsižvelgiama tik į nurodyto straipsnio 1 dalyje išvardintas aplinkybes. Kitos aplinkybės, nors ir pripažintos teismo atsakomybę lengvinančiomis konkrečiu atveju, reikšmės atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39 straipsnį neturi.

Be abejonės, teismas, taikydamas šį BK straipsnį, turėtų atsižvelgti ne tik į nurodytas aplinkybes, bet ir į visas objektyvias bei subjektyvias aplinkybes, atspindinčias padarytos veikos pavojingumą, kaltininko atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tikslingumą ir panašiai.

Net ir esant visoms sąlygoms teismas gali atsakyti atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, kadangi įstatymas jam suteikia teisę, o ne nustato pareigą tokiu atveju ad hoc atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės.

Nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, gali būti atleidžiama bylos parengimo nagrinėti teisme metu arba teismo bylos nagrinėjimo stadijoje. Bylos parengimo nagrinėti teisme metu asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių ir bylą nutraukiama, teisėjo ar teismo priimta nutartimi (BPK 235 straipsnis), bylos nagrinėjimo pirmosios (BPK 254 straipsnis 5 dalis, 303 straipsnio 4 dalis) ar apeliacinės (BPK 326 straipsnio 2 dalies 1 punktas, 327 straipsnio 2 punktas) instancijos teisme metu – teismo nuosprendžiu, o bylos nagrinėjimo kasacinės instancijos metu – teismo nutartimi (BPK 382 straipsnio 2 punktas, 383 straipsnis).

Nagrinėjant teismų praktiką pastebėtina, jog teismai BK 39 straipsnį aiškina pakankamai siauriai, tačiau aiškiai - išskirdami visus keturis šiame straipsnyje numatytus požymius.

Pavyzdžiui, 2008 m. balandžio 24 d. Klaipėdos apygardos teismas nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-165-557/2008 konstatavo: „*Kolegija, įvertindama aplinkybes, jog J. M. padarė neatsargų nusikaltimą, praeityje neteista, administracine tvarka nebausta, seniūno charakterizuojama teigiamai, yra ištekėjusi, turi šeimą, šeimos ūkis yra vienas geriausių rajone, prisipažino ir nuoširdžiai gailisi dėl padarytos veikos, atlygino nukentėjusiesiems padarytą žalą (skundžiamu ir šiuo nuosprendžiu tai pripažinta atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis) ir nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių, t. y. esant visoms BK 39 str. 1 d. numatytoms sąlygoms, atleidžia J. M. nuo baudžiamosios atsakomybės, numatytos BK 281 str. 3 d., ir baudžiamąją bylą nutraukia. Atsižvelgdama į tai, kad J. M. įvertino savo veiką ir padarė reikiamas išvadas, o jos padaryta nusikalstama veika buvo atsitiktinė jos neapgalvoto elgesio pasekmė (J. M. pažeidė eismo taisykles, skubiai vykdoma suleisti vaistų sergančiai giminaitei), taip pat į tai, jog J. M. atlygino*

daugiau kaip 94000 litų žalą, kolegija, atleisdama J. M. nuo baudžiamosios atsakomybės, laiko galimu jai neskirti baudžiamojo poveikio priemonių.“

Panevėžio apygardos teismas 2010 m. birželio 23 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-298-193/2010 pažymėjo:

„Kaip matyti, apeliantui inkriminuotas BK 281 str. 1 d. numatytas nusikaltimas yra neatsargus. Byloje esanti pažyma apie teistumą patvirtina, kad A. R. nusikalstamą veiką padarė pirmą kartą. Skundžiamu teismo nuosprendžiu neginčytinai konstatuota, su kuo visiškai sutinka ir teisėjų kolegija, kad apelianto veikoje yra jo atsakomybę lengvinanti aplinkybė – jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir nuoširdžiai dėl to gailisi. Taip pat apylinkės teismas teisingai konstatavo nesant A. R. veiksniuose jo atsakomybę sunkinančių aplinkybių. Be šių teismo konstatuotų duomenų matyti, kad sutinkamai su apelianto bei nukentėjusiojo parodymais, iš kart po inkriminuotos nusikalstamos veikos padarymo A. R. pats iškvietė policiją, greitąją medicinos pagalbą, viskuo rūpinosi, kitaip tariant – apeliantas aktyviais veiksmais bandė išvengti sunkesniu padariniu, kas leidžia neabejotinai konstatuoti esant BK 59 str. 1 d. 1 p. numatytą atsakomybę lengvinančią aplinkybę. Tuo tarpu pirmosios instancijos teismas, nepripažindamas tai A. R. atsakomybę lengvinančia aplinkybe, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą.

Be to, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad dar iki skundžiamo nuosprendžio priėmimo apeliantas nukentėjusiajam atlygino dalį neturtinės žalos – 1000 Lt, o po teismo nuosprendžio priėmimo dar iki jo įsiteisėjimo atlygino pastaruoju iš jo priteistą 2000 Lt sumą neturtinei žalai atlyginti. Nukentėjusysis V. M. apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu patvirtino apie pilną neturtinės žalos jam atlyginimą bei susitaikymą su nuteistuoju. Tokiu būdu teisėjų kolegija konstatuota apelianto veiksniuose esant dar vieną jo atsakomybę lengvinančią aplinkybę – žalos atlyginimą (BK 59 str. 1 d. 3 p.).

Įvertinusi visas aplinkybes, taip pat atsižvelgusi į proceso dalyvių išreikštą valią dėl A. R. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, teisėjų kolegija konstatuoja, kad yra visos sąlygos apeliantą A. R. atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės BK 39 str. nustatyta tvarka ir baudžiamąją bylą jam nutraukti.“

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad dažna teismų praktika, kuomet BK 39 straipsnis kaltininkui nėra taikomas dėl to, jog pritrūksta tik vienos atsakomybę lengvinančios aplinkybės. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. gegužės 28 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-638/2010 pažymėjo: „Pirmosios instancijos teismas nuosprendyje nurodė, kad J. B. nusikalstamą veiką padarė pirmą kartą, jo padaryta veika yra neatsargi. Kaltininko atsakomybę lengvinančių ar sunkinančių aplinkybių teismas nekonstatavo. Apeliacinės instancijos teismas nutartyje nurodė, kad J. B. po nuosprendžio priėmimo iki apeliacinio skundo nagrinėjimo atlygino nukentėjusiajai jos išlaidas už advokato atstovavimą. Ši aplinkybė pripažinta jo

atsakomybę lengvinančia, nes tai jis padarė savo noru (BK 59 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Kitų kasatoriaus atsakomybę lengvinančių aplinkybių šios instancijos teismas nenustatė. [...] Taigi, nesant visų sąlygų, numatytų BK 39 straipsnyje, kasacinės instancijos teismas konstatuoja, kad nėra teisinio pagrindo atleisti J. B. nuo baudžiamosios atsakomybės“.

Taigi, darytina išvada, kad LR BK 39 straipsnio taikymui atsakomybę lengvinančių aplinkybių reikšmė yra itin didelė.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog atsakomybę lengvinančios aplinkybės yra individualios, siejamos su konkrečiu kaltininku, ir pagal LR BK 26 straipsnio 3 dalį „jeigu yra vieno iš bendrininkų baudžiamąją atsakomybę šalinančių, lengvinančių arba sunkinančių aplinkybių, į jas neatsižvelgiama sprendžiant dėl kitų bendrininkų baudžiamosios atsakomybės“.

5. Išvados

1. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančios aplinkybės - tai aplinkybės, kurios, apibūdinamos kaltąjį asmenį ir jo padarytą veiką, teismui parodo teigiamus momentus, kurie mažina veikos, o kartu ir ją padariusio asmens pavojingumo laipsnį ir kartu švelnina baudžiamąją atsakomybę. Privilegijuojantis nusikalstamos veikos sudėties požymis – tai požymis, kuris mažina atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą. Itin dažnai privilegijuojančiais požymiais yra atsakomybę švelninančios aplinkybės. Tokiu atveju, kaltininko veiką kvalifikuojant pagal privilegijuotą nusikalstamos veikos sudėtį, teismas nebegali papildomai atsižvelgti į tą pati nusikalstamos veikos ar jos padarymu kaltinamo asmens aspektą apibūdinančią aplinkybę, kaip į lengvinančią, pagal LR BK 59 straipsnį, kadangi galioja bendroji taisyklė „*Lex specialis derogat legi generali*“ ir dvigubas kaltininko atsakomybės palengvinimas būtų laikomas nukentėjusiojo interesų pažeidimų ir netinkamu teisingumo principo įgyvendinimu.

2. Istorinė atsakomybę lengvinančių aplinkybių analizė leido atskleisti šio instituto reglamentavimo progresyvumą. Iki senojo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo atsakomybę lengvinančios aplinkybės baudžiamajame įstatyme apskritai nebuvo išvardintos ir aprašytos. Senajame baudžiamajame kodekse atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašas buvo siauresnis, lyginant su dabartiniu LR BK. Teismų praktikos analizė leidžia teigti, jog teismai baudžiamosiose bylose dažniausiai konstatuoja būtent pavyzdiniame atsakomybę lengvinančių aplinkybių sąrašė numatytas aplinkybes (LR BK 59 straipsnio 1 dalyje), ir gana retai pasinaudoja jiems suteikta diskrecija pripažinti atsakomybę lengvinančiomis kitas aplinkybes (LR BK 59 straipsnio 2 dalyje). Būtent dėl šios priežasties įstatymų leidėjas pasirinko šios LR BK normos reglamentavimo detalizavimo būdą, siekdamas užtikrinti, kad teismai kiekvienoje baudžiamojoje byloje ištirtų kuo platesnį ratą veiksmų, galinčių parodyti kaltininko ir jo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį.

3. Palyginus Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas administracinę atsakomybę lengvinančias aplinkybes su LR BK numatytais baudžiamąją atsakomybę lengvinančiomis, pastebėtina, jog ATPK yra nesavalaikis, t.y. įsigaliojus naujam LR BK, jame numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvo pakoreguotos, tuo tarpu ATPK keistas nebuvo ir jame numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, labai panašios į numatytąsias senajame baudžiamajame kodekse. LR BK numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės yra inovatyvesnės, labiau orientuotos į realią kriminogeninę situaciją.

4. Išnagrinėjus trijų Lietuvos Respublikos kaimyninių valstybių baudžiamuosius įstatymus pastebėtina, jog Estijos, Latvijos ir Rusijos baudžiamuosiuose įstatymuose numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės yra labai panašios į Lietuvoje numatytas, tačiau kaimyninėse valstybėse paliktos galioti senajame Lietuvos baudžiamajame kodekse galiojusios atsakomybę lengvinančios aplinkybės, o būtent nėštumas ir senyvas amžius, kas, anot Lietuvos įstatymų leidėjo, savaime nėra aplinkybės, apibūdinančios kaltininko ar jo padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį. Bendrosios teisės tradicijos šalyje – Jungtinėse Amerikos Valstijose – atsakomybę lengvinančios aplinkybės teisme yra įrodinėjamos labai dažnai ir labai įvairios. Tokia praktika galėtų būti pavyzdys Lietuvos teisininkams, ypač advokatams, kadangi teisė įrodinėti LR BK nenumatytas aplinkybes, kaip atsakomybę lengvinančias, yra numatyta LR BK 59 straipsnio 2 dalyje.

5. Atlikus atsakomybę lengvinančių aplinkybių turinio išaiškinimo analizę baudžiamosios teisės teoretikų darbuose ir teismų praktikoje, darytina išvada, jog šio instituto turinio atskleidimas baudžiamosiose bylose atitinka akademikų pateikiamą instituto išaiškinimą. Apeliacinės ir kasacinės instancijos teismai dažnai savo sprendimuose cituoja baudžiamosios teisės teoretikų mintis, išaiškindami tam tikros atsakomybę lengvinančios aplinkybės turinį ir konstatuodami šias aplinkybes. Tam tikrais atvejais teismai, konstatuodami atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvimą pateikia papildomų požymių, tačiau šie požymiai neprieštarauja, o veikiau praplečia doktrininį aplinkybių aiškinimą. Išanalizavus apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų praktiką, pastebėta, jog dažniausiai yra konstatuojamos LR BK 59 straipsnio 1 dalies 1, 2 ir 3 punktuose numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės, baudžiamajame įstatyme atsiradusios įsigaliojus naujam LR BK, konstatuojamos gana retai, tačiau tais atvejais, kai teismai jas taiko, jų išaiškinimas yra išsamus ir tikslus.

6. Išnagrinėjus atsakomybę lengvinančių aplinkybių reikšmę baudžiamajai atsakomybei ir bausmės skyrimui, pastebėtina, jog šis baudžiamosios teisės institutas teismų praktikoje turi realią įtaką bausmės skyrimui. Teismai, parinkdami tinkamiausią tam tikro LR BK specialiosios dalies straipsnio sankcijoje numatytą bausmės rūšį ir jos dydį visada motyvuotai nurodo, kokios atsakomybę lengvinančios aplinkybės buvo konstatuotos, kokia jų reikšmė ir pagal LR BK 61 straipsnyje numatytas taisykles, tinkamai skiria konkrečią bausmę sankcijos ribose, arba, esant LR BK 62 straipsnyje numatytoms sąlygoms, parenka mažesnę, nei įstatyme numatyta, bausmę. Tam tikrais atvejais atsakomybę lengvinančios aplinkybės įtakoja ir atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės (LR BK 39 straipsnis).

6. Summary

Criminal code of Lithuanian Republic, article number 59 regulates mitigating circumstances. In this yearly paper, author tries to find out the main specific features of this article, the evolution of it, comparing to old criminal code, and the main principles, which courts have created, when trying of this kind of cases.

7. Naudota literatūra

7.1. Įstatymai ir tarptautinės sutartys

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1992.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. Nr. 89. 2000.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, 1997.
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. Nr. 1-1. 1985.
5. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. Nr. 40. 1995.

7.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų įstatymų aiškinimai

1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų kolegijos nutartys konkrečiose bylose // Teismų praktika. 1995 – 2003 metai. Nr. 1-19.
2. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 1997 06 13 nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant įstatymus dėl būtiniosios ginties ir jos ribų peržengimo“ ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika. 1997. Nr. 7.
3. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 1999 12 23 nutarimas „Dėl Teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“ ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika. 1999. Nr. 12.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 06 15 nutarimas „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones“ ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika. 2001. Nr. 15.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gegužės mėn. 16 d. Teismų praktikos skiriant bausmes už nužudymus (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnis) apžvalga, Teismų praktika Nr. 28.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio mėn. 1 d. Teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54–64 straipsniai) apžvalga, Teismų praktika Nr. 27.

7.3. Vadovėliai, monografijos, komentarai, straipsniai

1. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 1972.
2. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, 2003.
3. Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 1, 2 knygos. – Vilnius, 2001.

4. Čezarė Bekarija. Apie nusikaltimus ir bausmes. – Vilnius, 1992.
5. Pavilionis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Mokomoji priemonė. – Vilnius, 1999.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies komentaras. – Vilnius, 2004.
7. Stankevičius V. Baudžiamosios teisės paskaitos. – Kaunas, 1925.
8. Vansevičius S. Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas. 1919–1940 metais. Mokomoji priemonė. - Vilnius, 1996.
9. Drakšas R. Bausmė: bendrosios teorinės problemos. Monografija.
10. G. Švedas, A. Abramavičius, E. Bieliūnas, J. Nocius ir kt. Lietuvos TSR Baudžiamojo kodekso komentaras. - Vilnius, 1989.
11. Vytautas Piesliakas. Lietuvos Baudžiamoji teisė. I knyga. Vilnius, 2006.
12. Michael R. Levin. 108 easy mitigating factors.

10. PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Senojo BK 40 straipsnis. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės	Naujojo BK 59 straipsnis. Atsakomybę lengvinančios aplinkybės
<p>1) kad kaltininkas užkirto kelią žalingoms padarytojo nusikaltimo pasekmėms arba savo noru atlygino padarytą nuostolį ar pašalino padarytą žalą;</p> <p>2) kad nusikaltimas padarytas dėl susidėjusių sunkių asmeninių ar šeiminių aplinkybių;</p> <p>3) kad nusikaltimas padarytas grasinimo ar prievartos įtakoje arba dėl materialinio, tarnybinio ar kitokio priklausomumo;</p> <p>4) kad nusikaltimas padarytas didelio susijaudinimo, kurį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai, įtakoje;</p> <p>5) kad nusikaltimas padarytas gynybos nuo pavojingo visuomenei kėsimosi atveju, nors ir peržengiant būtinąsias ginties ribas;</p> <p>6) <i>kad nusikaltimą padarė nepilnametis;</i></p> <p>7) <i>kad nusikaltimą padarė nėščia moteris;</i></p> <p>8) kad kaltininkas nuoširdžiai gailisi ar pats atvyko ir prisipažino padaręs nusikaltimą arba aktyviai padėjo išaiškinti nusikaltimą ar susekti kitus nusikaltėlius</p>	<p>1) kaltininkas suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių;</p> <p>2) kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis;</p> <p>3) kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą;</p> <p>4) nusikalstama veika padaryta dėl labai sunkios turtinės arba beviltiškos kaltininko padėties;</p> <p>5) veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės;</p> <p><u>6) veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys;</u></p> <p><u>7) veika padaryta nukentėjusio asmens, kurio būklė beviltiška, prašymu;</u></p> <p><u>8) veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas;</u></p> <p>9) veika padaryta peržengiant būtinąsias ginties ribas, kai baudžiamasis įstatymas numato atsakomybę už būtinąsias ginties ribų peržengimą;</p> <p>10) veika padaryta dėl didelio susijaudinimo, kurį nulėmė neteisėti nukentėjusio asmens veiksmai;</p> <p><u>11) veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo;</u></p> <p><u>12) veiką padarė prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas asmuo;</u></p> <p><u>13) nepavykęs savanoriškas atsisakymas padaryti nusikalstamą veiką.</u></p>

Priedas Nr. 2

ATPK	BK
<p>1) kaltininkas nuoširdžiai gailisi, padėjo išaiškinti pažeidimą ir jame dalyvavusius asmenis;</p> <p>2) kaltininkas savo noru atlygino nuostolį ar pašalino padarytą žalą;</p> <p>3) teisės pažeidimas padarytas dėl labai sunkios kaltininko materialinės padėties;</p> <p>4) teisės pažeidimas padarytas dėl psichinės ar fizinės prievartos;</p> <p>5) teisės pažeidimas padarytas pažeidžiant būtiną reikalingumą sąlygas;</p> <p>6) teisės pažeidimas padarytas peržengiant būtiną ginties ribas;</p> <p>7) teisės pažeidimas padarytas dėl didelio susijaudinimo, kurį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai;</p> <p>8) <i>teisės pažeidimą padarė nepilnametis;</i></p> <p>9) <i>teisės pažeidimą padarė nėščia moteris;</i></p> <p>10) <i>teisės pažeidimą padarė neįgalus asmuo (I, II grupių invalidas) ar asmuo, sulaukęs 65 metų</i></p>	<p><u>1) kaltininkas suteikė nukentėjusiam asmeniui pagalbą arba kitais aktyviais veiksmais išvengė ar bandė išvengti sunkesnių padarinių;</u></p> <p>2) kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis;</p> <p>3) kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą;</p> <p>4) nusikalstama veika padaryta dėl labai sunkios turtinės arba beviltiškos kaltininko padėties;</p> <p>5) veika padaryta dėl psichinės ar fizinės prievartos, jeigu tokia prievarta nepašalina baudžiamosios atsakomybės;</p> <p><u>6) veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys;</u></p> <p><u>7) veika padaryta nukentėjusio asmens, kurio būklė beviltiška, prašymu;</u></p> <p>8) veika padaryta pažeidžiant nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtiną reikalingumą, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento teisėtumo sąlygas;</p> <p>9) veika padaryta peržengiant būtiną ginties ribas, kai baudžiamasis įstatymas numato atsakomybę už būtiną ginties ribų peržengimą;</p> <p>10) veika padaryta dėl didelio susijaudinimo, kurį nulėmė neteisėti nukentėjusio asmens veiksmai;</p> <p><u>11) veika padarė ribotai pakaltinamas asmuo;</u></p> <p><u>12) veika padarė prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas asmuo;</u></p> <p><u>13) nepavykęs savanoriškas atsisakymas padaryti nusikalstamą veiką.</u></p>

Priedas Nr. 3

ESTIJOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 57 STRAIPSNIS:

„§ 57. Lengvinančios aplinkybės

(1) Lengvinančios aplinkybės yra:

1) kelio atsirasti žalingiems nusikaltimo padariniams užkirtimas ir pagalbos nukentėjusiajam suteikimas nedelsiant po nusikaltimo padarymo;

2) savanoriškas žalos atlyginimas;

3) savanoriškas prisipažinimas, nuoširdi atgaila ar pagalba tiriant nusikaltimą;

4) nusikaltimo padarymas ryšium su sunkia asmenine padėtimi;

5) nusikaltimo padarymas dėl grasinimo ar prievartos arba dėl tarnybos, finansinių ar su šeima susijusių santykių;

6) nusikaltimo padarymas dėl neteisėto elgesio išprovokuotos būsenos;

7) nusikaltimo padarymas nėščios moters ar senyvo amžiaus žmogaus;

8) nusikaltimo padarymas peržengiant savigynos ribas;

9) susitaikymas su nukentėjusiuoju.

(2) Aplinkybės, nenumatytos šio straipsnio pirmojoje dalyje taip pat gali būti svarstomos skiriant bausmę.“

Priedas Nr. 4

LATVIJOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 47 STRAIPSNIS:

„47 skyrius. Lengvinančios aplinkybės

(1) Tai, kas išdėstyta toliau, turi būti laikoma lengvinančiomis aplinkybėmis:

1) nusikalstamos veikos kaltininkas pripažino savo kaltę, laisva valia prisipažino ir gailisi to, ką padarė;

2) nusikaltėlis savanoriškai atlygino padarytą žalą ar aktyviai dalyvavo nusikaltimo atskleidime ir tyrime;

3) nusikaltėlis palengvino kito asmens padaryto nusikaltimo atskleidimą;

4) atlygino atsiradusius nuostolius ar pašalino padarytą žalą;

5) nusikalstama veika padaryta dėl rimtų asmeninių ar šeimyninių aplinkybių;

6) nusikalstama veika padaryta dėl smurto įtakos, ar dėl finansinės ar kitos priklausomybės;

7) nusikalstama veika buvo padaryta kaip neteisėto ar amoralaus nukentėjusiojo elgesio rezultatas;

8) veika padaryta pažeidžiant būtinąsias ginties, būtinojo reikalingumo, nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, pateisinamos profesinės rizikos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo sąlygas;

9) nusikalstama veika padaryta nėščios moteris; ir

10) nusikalstama veika padaryta asmens, esančio sumažėjusių protinių gabumų būsenoje.

(2) Skiriant bausmę, teismas gali konstatuoti esant lengvinančiomis ir kitas aplinkybes, kurios nėra numatytos 1 šio straipsnio dalyje.

(3) Aplinkybė, kuri šiame įstatyme yra numatyta kaip nusikalstamos veikos būtinas požymis, negali būti laikoma lengvinančia aplinkybe.“

Priedas Nr. 5

RUSIJOS FEDERACIJOS BAUDŽIAMOJO KODEKSO 61 STRAIPSNIS:

„61 Straipsnis. Aplinkybės, lengvinančios bausmę

1. Žemiau išdėstytos aplinkybės laikytinos atsakomybę lengvinančiomis aplinkybėmis:

a) nusikaltimo, sukėlusio nedidelio sunkumo padarinius, padarymas esant aplinkybių sutapimui;

b) kalto asmens senyvas amžius;

c) nėštumas;

d) asmens, laikomo kaltu dėl jo mažamečio vaiko, atsakomybė;

e) nusikaltimo padarymas dėl asmeninių aplinkybių ar gailėsčio;

f) nusikaltimo padarymas dėl fizinės ar psichinės prievartos ar dėl materialinės, tarnybinės ar kitos priklausomybės;

g) nusikaltimo padarymas peržengiant teisėtas būtiniosios ginties ribas, nusikaltimą padariusio asmens sulaikymo ribas, būtinąjį reikalingumo ribas, pateisinamos rizikos ribas ar vykdant įsakymus ar nurodymus;

h) nukentėjusiojo elgesio neteisėtumas ar amoralumas, buvęs nusikaltimo priežastimi;

i) kaltinamasis prisipažįsta padaręs nusikaltimą, aktyviai dalyvauja nusikaltimo išaiškinime, atskleidžiant nusikaltimo bendrininkus ar ieškant turto, pagrobto nusikaltimo metu;

j) medicininės ar kitokios pagalbos nukentėjusiajam suteikimas po nusikaltimo padarymo, savanoriškas materialinės ar moralinės žalos, sukeltos nusikaltimo padarymu, ir kiti veiksmai, kuriais siekiama padarytos žalos restitucijos.

2. Skirdamas bausmę teismas gali apsvarstyti ir kitas aplinkybes, lengvinančias atsakomybę, nenumatytas pirmojoje šio straipsnio dalyje.

3. Jei lengvinanti aplinkybė yra numatyta kaip būtinas nusikaltimo požymis specialiojoje kodekso dalyje, ji negali būti svarstoma pagal šį straipsnį.“